Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

Сердало

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА,
НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШИНАРА, 18 АВГУСТ, 1987 ШУ. ★ № 99 (7445). ★ Мах 3 кеп.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР СИЙЛЕН ЦIЕРАШ ЯЛАРАХ ДОЛА

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума
УКАЗ

Культура даькъе доккхий гIулакхаш карагIдувларахи общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи Сийлен цIераш дойла:

«НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР КУЛЬТУРА ЗАСЛУЖЕННИ БОЛХЛО»:

Беспалов Вадим Ивановича — Нохч-ГIалгIай АССР телевиденеи радиовещанеи Паччахьалкхен комитета телевидени студе звукорежиссера.

«НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЗАСЛУЖЕННИ АРТИСТ»:

Хрисаниди Кирилл Ивановича — Нохч-ГIалгIай АССР телевиденеи радиовещанеи Паччахьалкхен комитета халкъа инструментий ансамбла кулгалхочоа.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель **Х. БОКОВ.**

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь **С. КОЖУХОВСКИЙ.**

гор. Грозный,
1987 шера 14 август.

КПСС ЦК а СССР Министрий Совета а проект

«Бахача наьха унахцIено лораелга дегIадоаладара а СССР унахцIено лораяра шийтталагIча пятилеткеи 2000 шерага кхаччалца йолча ханеи перестройка яра а Керттера лостамаш»

Мохк социально-экономически дегIабоалабелга сихдара КПСС XXVII съездо белгалбаьккхача наькъагIа лаьрхIад йоккхий социальни программаш чакхъяха. Партен правительстван эггара лоархIамегIа лерхI советски наьха унахцIено лораелгеи чIоагIъелгеи, цар вахари творчески хьинари дIаьхделга, медицински гIо делга нардинально тоаделга.

УнахцIено — хIара сага ираз а аьттув а, къахьегама овсарле, мехка экономически ниэ чIоагIбара, халкъа вахар тоадара хиланза дарггдоаца хьал да. Коммунистически партен Советски паччахьалкхенон хIара гражданин унахцIена хилийтара тIехьа еш йола йоахо жоп луш я гуманизмаи социальни нийсхони принципашта, социалистически общество тахан дегIаяра, тIайоагIача хана цун экономически социальни хьал-торо дика хилийтара кIийле йоллаш я.

Советски халкъа эггара чIоагIа эшачен хьамсарагIа долчен дагалаттараща жоп луш дола политически, экономически социальнии хувцамаш овлангара де дIадоладаьд Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце. Исторе чухь эггара хьалха паччахьалкхено шийна дIатIаийцар наьха унахцIено лорарах бола бехктокхам, гаранти елар халкъа унахцIено лораяра тIехьа чакхдоаха дерригa экономически, социальнии медицински гIулакхаш законодательно, организационни материальнии Iалашде.

СССР-е хьаьй мах боацаш массанега дIакхоачийташи медицински гIо дара, профилактика яра, Iилмеи практикеи вIаши дувзара, унахцIено лораяра чакхйоахача мероприятешка общественносто айхха дакъа лацара йолча ленински принципий ларда тIа хьакхелла, ма ярра йола, дерригача халкъа юкъара унахцIено лораяра система. Вай общество дегIаахара ерригача этапашка цу системо тешаме Iалашдаьд наьха унахцIено лораелгеи мехка санитарни хьал дика хулийталгеи.

Советий Iаьдал даьннача 70 шера социализм хьалъяра планаш лоарзагIа ца йоалийташ кхоачашъяр, лазарашта профилактика яра тIехьа доккхий паччахьалкхен гIулакхаш чакхдахар, къахьегамеи бытеи хьалаш тоадар, унахцIено лораелгеи медицински Iилмеи дегIадоаладар бахьан долаш карагIдаьннад наьха унахцIено овлангара тоае. Кхозза совгIа кIезигденнад юкъера дIалаьрхIача нах бовлга, хIаьта цхьайттазза — бераш довлга, шозза лакхъеннай юкъера дIалаьрхIача наха бахаш йоаккха ха, дIадаьхад дуккха дола кхераме инфекционни лазараш. Цахаддаш лохлуш латт производственни травмаш, профессиональни лазараш, къахьегамхошта юкъе инвалидаш хилара боарам.

Социализмана шеко йоацаш карагIдаьннарех лархIа деза общественни унахцIено социальни цхьан тайпара хиларга югаш йола йохаргйоаца тенденци. Физически дегIаахара хьокхамаш тоаделга, нах бовлга кIезигделга, творчески вахар дIаьхаIа хулийталга Советски Союза дерригача къамийн халкъийн, наьха тайп-тайпарча группай белгталара хIама да. Сийлахь-йоккха Октябрьски социалистически революци ялалехьа денна дIадала тарлуш хиннача дуккхача халкъаша хIанз унахцIенон боарама лакха хьокхамаш даьхад.

Социальни сфера йоккха отрасль а хинна дIаэттай советски унахцIено лораелга. Хьал а яь, дика кийчъйй иттащ эзараш поликлиникаш, больницаш, сихкен тIехьа ца теттащи медицински гIо дара станцеш, берий учрежденеш, бIаьш Iилматохкама институташи дешара заведенеши. Хьаьй нанали берали лорадара система, санитарно-эпидемиологически служба, санаторейи салоIача цIенойи шерра сеть. Отрасле болх беш ба 1,3 миллион лори 3,3 миллион юкъера медицински болхлой. Овлангара хувцабеннаб медицински гIо дара боарами характери. Iилман, кадровии материально-технически низ дегIабаро таро лу наха юкъара лорий гIо дарал совгIа, специализировании медицински гIо де а.

Советски унахцIено лораеча яьха йоккхий лакхаленаш массане кхетаеш тIанийцай. Цун принципаш, юххьанца медико-санитарни гIо дара система унахцIено лораяра Дерригдунен организаце могаяьй къаман службаш хьаяра хьокхам хиларах тарра.

Даьхача толамаща тешал ду наьха унахцIено лораяра проблемаш къоастаеча социалистически общества йоккхий совленаши таронаши хилара. Амма, объективни анализо хьагойташ ма хиллара, цу таронех боагIача бесса пайда ийбац. 70-чей 80-гIа шераш долалуши унахцIено лораяра органийи учрежденейи балха тIа гучаювла а дукхагIа хила а яьлар негативни тенденцеш. Мехка экономически дегIаахара темпаш лохъяларо, унахцIено лораяра дешай терко елга мелдаларо паччахьалкхен бюджетера унахцIено лораяра дIадохийташ дола дакъа кIезигдалийтар, цун материально-технически база кердаяккхара процессаш, керда молхаши дарба дара методаши караерзаелга лаьгIдалийтар. Отрасла балха керттера лостамаш, къаьстта службаш дегIаахара боарамаш къоастадеча цIенхаштта гIалаташ дувлийтара бахьанаш дар медицински учрежденей болх вIаштIехьбоакхачеи цунна тIахьожам лоаттабечеи кхоачамбоацараш хилар, доагIар хьадехилга лохдалийтар, унахцIено лораеча гIалаташ дувлийтар. УнахцIено лораяра учрежденей балха мах бара йола хIанзара порядок наха дикагIа медицински гIо дара тIаерзаяьяц.

УнахцIено лораяра болхлошта юкъе даьржад бюрократизм, кхааш ийделга, къахеташ ца хилар, дог ца лазар, гIожал, профессиональни декхар бехктокхаме ца хетар санна дола хIамаш. Лакхехьарча медицински дешара заведенешка нах дIанийбеча, дешар хьехаран балхен результатий мах хоадабеча, балха тIа лакхбеча дIаьржай нравственнии этически деформацеш. Къахьегамах мах бара хиннача системо знанеши наьыкаши караерзаяра, квалификаци лакхъяра, балха дикал тоаяра стимулировании ядар.

Профилактически балха—СССР-ерча наьха унахцIено лораяра керттерча лостама—тIехьара теркам мелбалийтаб. Министерствашеи ведомствашеи, халкъа депутатий моттигерча Советаша доагIача тайпара чакхдахац хиш, атмосферни фо, лаьтта бIех ца дайташ лорадара, производстве къахьегама кхераме доаца хьалаш хьакхоллара де дезараш. Мехка цхьайолча регионашка баха нах Iалашбац лерттIача молача хица, цхьайолча городашка фо бIехдеш йола веществаш оттаьча нормативел массехказза дукхагIа я. Санитарно-эпидемиологически служба хIама деш яц, цо тесса леладу экологически проблемаш къестаяра гIулакх, цу хьакъехьа шийна еннача шеррача полномочех пайда ийбац. Предприятешка, учрежденешкеи организацешкеи санитарно-гигиенически нормаши бокъонаши нийса лелайтара лоаттабеча санитарни тIахьожама эффективность лоха я.

Дуккхача шерашка йоагIаш йола терко яьяц вахара унахцIена хьисап хьадара балха. Беррига наьха кхаь даькъах шиннел совгIадар юкъеозанза да физически культураи спортеи массазарча занятешта, 30 процентага кхачалца барий совлеи дозал да, 70 миллион гарггача саго гIаьле увз. Шерра даьржа да малараш мелилгеи алкоголизми, дукхагIа хулаш боагIа наркотикех бетталураш. Социалистически моралаца йоагIаш йоацача цу явленешца цIенхашттареи машар боацаши къовсам баьржаб мехка. Цхьабакъда, массанахьа а боагIIача бессеи леррагIеи лелабац из.

Советски наьха дегIадаьккха хьашташ дизза кхоачашдеш бац медицински гIо дара боарами дикали. Практикана ледара юкъеххувл хьалхалатта опыт, лазараш гучадахареи царна дарба дареи керда, эффективнегIа йола методаш. Стационарнии внебольничнии учрежденей балха тIа Iалашъяьац преемственность. Цхьайолча поликлиникашка вIаштIехьдаьнхадац наха аьттув болча хана уж тIанйбелга, госпитализаци еча кIийле а йоацаш, ак оалаш, сихха гIо эшаш бола унахой ханнахьа дарбан учрежденe дIа ца кхоачабеш, менгеи фондахи дарбан-диагностически оборудованехи эффективни пайда ца ийбеш, больницашка йIаьххача хана обследовани еш моттигаш нийслу.

Къаьстта си тIара воаккхаш да наьнеи береи унахцIено лораяра тIехьа беча балха хьал. Материально-технически база во, кадрай теоретически практическии кийчо ледара хилар бахьан долаш хIанзарча боарамга хьежжа профилактика, диагностика, дарба делга Iалашдац родильни цIеношка, берий поликлиникашкеи стационарашкеи, кхалнаьха консультацешка. Бер хьаде гIо деча дуккхача учрежденешка, ханал хьалха даьча бераща Iунал дара, хьадаьча бераща дарба дара йолча отделенешкеи палаташкеи санитарно-гигиенически хьалаш доагIача бесса леладац.

ЦIенхаштта чIоагIъе эзаш я унахцIено лораяра материально-технически база. ЛаьрххIа йоацача, кхыметтел аварийни помещенешка, капитальни ремонт е реконструкци е эзаш, центральни отоплени, водопровод, канализаци, дIайха хий доацаш я дуккхайола больницаш, родильни цIенош, поликлиникаши амбулатореши. Дарбан-профилактически учрежденей хIанз йолаш йолча типовой проектегIа лаьрхIадац вай ханарча медицински технологех бизза пайда ийбелга. УнахцIено лораяра эша объекташ хьалъяра хьежаеча средствaех хIара шершера яхар санна пайда ийбац.

Дизза кхоачащдац медицински техникаца, молхашца, човнаш ехкачен дезинфекционни средстващеи, унахошта гIулакх дара эшаца хIамащца дарбан-профилактически учрежденейи наьхен хьащташ Iалащделга. Даймехка промышленносто арахеца дуккагIйола приборараш аппаратащи шоай характеристикашка диллача вогIа я кхыча мехкашкарча дикагIйолча образецел.

БоагIача тайпара пайда ийбац даймехка медицински Iилма боккхача низах. Тохкамашта планировании координации яра йолаш йолча системо теркалдац социальни заказаш, практика приоритетни лостамаш, дублировани ярга, низи средстваши зехьа йоаярга вуг. Лоха я фундаментальнии прикладнойи балхий эффективность, царех 5 процент дараш мара патент яла могаргдолаш дац. Дуккхача институтий балха методологически Iилма-технически боарам дунен Iилманга хьежжа бац, даймехка разработкех кхоалагIа дакъа доавол арахьарчаргара хьанийца да. Ла йиш йоацаш ледара лел Iилмана карагIдаьннараш юкъедоаладелга. Ира латт къона Iилманхой кийчбара проблема.

СССР медицински Iилмай академе вIашагIа а деттац, ледара кулгал а ду Iилман низашта, доагIIача тайпара хьадехац тохкамаш дикеи лоархIам болаши хилийтара де дезараш. Эггара лакхагIа квалификаци йолча Iилман медицински кадраех ахаш чубоагIаш дола вузовски Iилма практикана чIоагIгIа декхарийла долаш дус.

Цар а кхыдолча а кхоачамбоацараша наьха унахцIено лораяра негативни Iоткъам бу. Мехка вогIа хиннай демографически процессий динамина, бераши къахьегалургдола маIа нахи дукхагIа бов, йIаьххача хана дукхагIа ца хулаш лаьттай наха бахаш йоаккха ха, практически лохлуш бац дега-пхьанашта хулачен онкологически лазарий боарам. Цамогаш хулаш, травмаш хулаш, цамогаш долча берашка хьежаш болхлой, гIулакхера нах, колхозхой тIерабувларах доккха зе хул халкъа боахама. Цу бахьанех балха ара ца воалаш хIара денна 4 миллион саг вус, ханна болх бе йиш ца хиларах хIара шера луш дола пособеш 7 миллиард сомал совгIа да.

Халкъа унахцIено чIоагIъечен лораечен эттача хьала раьза бац къахьегамхой, КПСС Центральни Комитети Советски правительствон цIенхаштта сагото еш я цу гIулакха. УнахцIено лораяра органийи учрежденейи балха тIарча кхоачамбоацараша йонагIо новкъарле ю парте социальни политика чакхъяккхара, социалистически хьисап дола вахар чIоагIдара, бIарчча хьанийцача общество дегIаухилга сихдара.

УнахцIено лораелга овлангара эргадаьккха хувца, кхоачамбоацараш дIадаха, йолаш йолча потенциалах дикагIча тайпара пайда эцара, медицински гIо дара дикал наьха санна лакхъяра декхар хьалхашка оттаду КПСС ЦК-еи СССР Министрий Советои. Отрасла ерригача звеньяй, хIара медицински болхлочун болх вай хано дIадехарашка хьежжа хургбола хьал хилийта деза. Молхащеи унахочоа Iунал дара эшача хIамащеи дувзаденна дола наьха хьашташ диззаи массе меттен Iалащде доагIа.

Цу гIулакха лаьрхIа 1986—1990 шерашкеи 2000 шерага кхачалщен СССР экономически социальнои дегIакхувлара керттерча Лостамашка хьежжа, лазарашта профилактика елга чIоагIдара, беррригача наха аргI-аргIагIа диспансеризаци яра, медицински кадрай профессиональни говзал эргаьккха тоаяра, дарбан-профилактически учрежденей балха дикали культуреи лакхъяра де дезарий система чакхйоаккхийла.

Союзни республикай компартей ЦК-ша, парте крайкомашеи обкомашеи, союзнии автономнии республикай Министрий Советаша, халкъа депутатий моттигерча Советаша, министерствай, ведомствайи предприятейи кулгалхоша, общественни организацеша унахцIено лораяра эшараща, гонахьара Iалам лорадара дешаш къестадара, бахача наьха къахьегамеи бытеи хьалаш тоадара, медицински учреждеей материально-технически база чIоагIъяра планаш юкъарчал доацаш кхоачашъелга Iалашдолда гражданий унахцIенача хьисапера вахар хьадара, дукхагIа терко йойла медицински кадрашта комплектовани еча, уж дIачIоагIъеча а царна идейно-нравственни кхетам луча а хьинаре дакъа лоацлда.

Наьха унахцIено лораяра гIулакха, вахара унахцIена хьисап шерагIа дIадовзийтара, халкъа унахцIено лораеча управлени яраи эргалонаш яраи, цу даькъе СССР-а карагIдаьннарех йола информацеш шерьяра, общественность дукхагIа юкъейоалаяра хьаллаца еза къахьегама коллективаша, общественни организацеша, творчески союзашеи цхьаццаболча гражданашеи шоай лоIамагIа телача взносий чотагIа хьаеш йола унахцIенон Советски фонд хьаярах йола къахьегамхой инициатива.

Советски унахцIено лораелга дикагIболча кердача боарам тIа доакхилга халкъа юкъара, паччахьалкхен гIулакх да. Хьалхашка оттадаь декхараш кхоачашдаро дIадех наьха унахцIено лораелгеи чIоагIъелгеи эргадаьккха тоадарга беррига медицински болхлой, партийни, советски профсоюзни органаш, комсомольски организацеш творчески хьожилга.

I. Профилактика—советски унахцIено лораяра генеральни наькъа—эффективность лакхъе

Советски унахцIено лораяра ерригача этапашка, профилактика хинна а хиннай, я а я цун керттера принцип, халкъа унахцIено лораяра идеологи. Из ший чулоацамга диллача унахцIено лораяра органий, учрежденей болх готтача ведомствашта бекъилга а доацаш, халкъа вахара материальнии культурнии боарам лакхбара, гонахьара Iалам лорадара, советски наьха къахьегама, бытеи салаIареи хьалаш тоадара, ишта унахцIенон зе деш йолча факторашa еча новкъарленна сага организм духьалъоттара, уж хьахилара гIо деш дола бахьанаш хьалаш дIадахара тIадерзадаьча де дезарий комплекс я.

Советски унахцIено лораеча толамаш дахара, шеко йоацаш, лоархIам болаш я профилактика. Цунца цхьана, СССР унахцIено лораяра Министерствос, ВЦСПС, министерствашеи ведомствашеи, халкъа депутатий моттигерча Советаша профилактически лостама таронех хIанз а кхоачам боллаш пайда ийбац. ДукхагIдолча даькъе профилактика декларативни характер йолаш хул, унахцIено меттаоттаяра шерра де дезараш чулоацаш хилац.

Iалам лорадара тIехьа йоккхий мероприятеш чакхйоахилга массови профилактически балха хиланза даргдоаца хьал санна а лоархIаш, нах бахача моттигашта гонахьара Iалам бIехду предприятеш кхычахьа дIаяхьарца, вIалла отходаш йоаца е кIезига отходаш йола технологи юкъейоалаярца, зене йола хIамаш араккхувсийтаргйоаца технологически процессаш эргаьха тоаярца дувзаденна хила деза. Санитарно-защитни зонаш вIаштIехьа ца йоахаш болх байта йиш яц предприятешка, Массе а моттигашка баха нах лерттIача мелача хица Iалашбе, фо бIеха долча регионашка хьем ца беш чакхдаха из цIендара тIадерзадаь гIулакхаш. Сага унахцIенонни гонахьарча Iаламаи зе деш йолча предприятешта цIенхаштта экономически санкцеш увттае еза.

Iалам лорадара мероприятеш чакхйоахача дикка лакхбе беза СССР унахцIено лораяра Министерства лоархIам. Из декхарийла я гонахьара Iалам бIехдарцеи экологически равновеси телхарцен лоаттабеча къовсама керте отта, цох профилактически балха керттера лостам лархIа. Паччахьалкхен санитарни тIахьожама органаш декхарийла я лаьтта, сеца хиш латта моттигаш, фо санитарни лорадара законодательство цIенхаштта теркалдар духьа йолаш йолча правовой бокъонашта тIера ца йоалаш пайда ийбе.

Предприятешка, учрежденешка, организацешка санитарно-гигиенически, эпидемена духьалара бокъонаши нормаши нийса лелаяра тIехьара санитарни тIахьожам чIоагIболба. Из ишта хилийтар духьа кхы а цIимхарагIа лоаттабе производственни травматизми профессиональни лазараши, кулгнарарча къахьегама даькъеи унахцIенон дика йоаца фактораш йола болхлой моттигаши кIезигъяра, физически халача доакъошкарча балхаш тIара кхалнах мукъабалийтара, хIаьта ишта кхерамзлеи техника, къахьегамхой салаIара хьалаш тоадара тIаерзаяь йола «УнахцIено» яха отраслевойи территориальнии программаш кхоачашъяра тIехьара тIахьожам.

Мехка дерригача доазон тIа леларгйолча, СССР ерригa предприятеш, учрежденеш, организацеш, гIулакхера нахи гражданаши теркалъе декхарийла бола санитарно-гигиенически нормаш лелаяра бокъонаштеи порядканеи цаI йолча актана кодифицировани елга динза даргдоацаш хIама лоархIалда.

Прокуратуран санитарни тIахьожам лоаттабечен органаша хоадам боллаш дола гIулакхаш чакхдоахалда, санитарно-гигиенически, эпидемена духьалара бокъонаши нормаши телхаеш гучаьннача фактех, оттаьча порядкагIа бехке бараш материальни, дисциплинарни, административни е уголовни бехктокхаме а увзаш, советски наьха вахари унахцIенон тешам боллаш лораяра хьинарегIа пайда ийболба правовои средстваех.

Кхачан продукташ кийчъяра массе а этапе надзори дIадехари чIоагIде, сага унахцIенонна зе дергдоацаш минеральни удобренеш, пестицидаши кхыйола химически средстваши юкъейоалаяра къаьстта чIоагIа тIахьожам а лоаттабеш.

Кхачан продукташ чакхъяхара, лоаттаеча лораяра, дIа-са яхьийтареи йохкареи процессашта лоаттабу тIахьожам чIоагIбе. Технологе дIадехараш телхадеш йолеи санитарно - гигиенически нормативаша ма яххара йоацеи кхачан продукташ ма яхийта. Iилма кIийлеи тIара гигиенически дIадехарашка хьежжа кхачан промышленностеи юрта боахамеи продукцена СССР паччахьалкхен стандарташ оттае. Дика йоаца продукташ яарах дуккха нах цамогаш хургбоацаш общественни кхачан предприятешка санитарно-гигиенически правилаш лелаяра къаьстта теркам тIабахийта.

Ма боагIIара нийсбаь, дика кхача бахача наьха унахцIенонна лоархIаме хилар теркал а деш, кхачан продукташ дикагIа хилийтаран царех рационально пайда эцаран хадданза гIулакхаш де. Кхачан продукташ кхачанеи биологически пайдане хилар довзийта хьокхамаш СССР паччахьалкхен стандарташта юкъедахийта хьажа. Хьайбай - даьтта, шекар, дуаш дола тух кIезигагIа доалла биологически дикагIйола продукташ, хIаьта ишта генарий даьтта, диетически, витаминизированни белковии продукташ дукхагIа арахеца. 1991 шу тIа кхоачаш зIамига бераш коачача паста хьисаперча шурий изделешца, берий консервашца, екъача адаптированни шурий смесашца Iалашде.

Цунца цхьана кхачан рациона дукхал а дикал а организма энергетически затраташкеи физически эшарашкеи хьежжа хургйолаш кхачан культура лакхъяра санитарно - просветительни болх хьинарегIа бе.

Профилактически балха кIийлен тIа хила деза хIара сага а ерригача общества а вахара унахцIенон хьисап хьахулга. Дерригача халкъа беркат хиларах тарра, унахцIенонца сакхетамеи бехктокхамеи гIулакх долаш хилар берригача советски наьха вахара а лелара а норма хинна дIаотта деза. Из да зене оамалаш дIаяхар, наха юкъерча гIулакхашка эхьэздел долаш хилар, хан-ханнахьа физкультуреи спорти лелаяр, ерригa санитарни культуреи гигиенически знанешн лакхъяр, саг гармонически дегIакхувлар.

Цу лостама, тIаберзабаь болх белга бера хана дена дIадоладе деза. Бера унахцIено лораечеи чIоагIъечен дезала лоархIам а бехктокхам а лакхбанза баргбац, берашта гигиенически кхетам балареи царга хьажареи правилаш даьшта-ноаношта дикагIа Iомайойла. Школе даха ха йоацача берий учрежденей балха практика а берий дегI чIоагIдараи дегIадоаладараи вай ханара методаш шерра юкъейоалаяра гIулакхаш де.

СССР просвещене Министерство, СССР профессионально - технически образоване Паччахьалкхен комитет, СССР унахцIено лораяра Министерстваца цхьана хьатIакхувча тIехьенна гигиенически кхетам балара программа оттае, кагирхой вахара унахцIенон хьисап хьахилара эша хьалаш хьадолда. Школашка, профессионально - технически училищашка, пионерски лагерашка а бераш шоашца долча даьшта-ноаношта йолча санаторешка - профилакторешка а унахцIено лораяра гIулакхаш делга тIадожадолда. Низ беха долчеи каст-каста цамогаш хулачеи берашта санаторни хьисапе йола деша даха ха йоацача берий учрежденеш йохкийла.

ХIанзарчеи тIехьа тIа хургдолчеи ноахалий унахцIено лораяра йоакхо еш хиларо дIадех корта бохабеча маларцеи алкоголизмацеи, наркоманеца а гIаьле увзарца а хьдда къовсам лоаттабелга цу гIулакха эффективни молхаш хьаелга. Спиртах даьккха малараш мелилга, наркотически веществаш увзилга, мелилга, еттилга зене хиларах йола бахача наха юкъе ю пропаганда чIоагIъянза яргъяц, уж тешаргболаш а цар кхетадергдолаш а дувца деза цох. 1988 шера гIаьле увзилга дIадаккхара программа оттайойла цу тIа медицински, правовой, организационни, кхетам балара шерра комплекс а оттаеш.

1989 шера бахача наха физически кхетам балара цаI йола программа Iилман ларде нормаш оттайойла, физически кийчваларои тайп-тайпара йола социально-демографически группаш дукхагIа лелаш хиларои дIадехараш теркал а деш.

Дешара занятешта юкъе доагIаш а доацаш, кIира дешархойн студенташи 6—8 сахьата лелаш хургболаш шийтталагIча - кхойтталагIча пятилеткашка юкъерча дешара школашка, профтехучилищешка лакхерчеи юкъерча специальнии дешара заведенешка физически кхетам балара кхы тIа дешара занятеш юкъейоалайойла. Предприятей, учрежденей, организацей спортивни секцей сеть шерйойла, нах баххача «физкультуреи унахцIенон» яха хозрасчетни объединенеш хьайойла.

Спортивно - унахцIено тоаяра сооруженеех пайда эцара эффективность лакхйойла. Профсоюзийн къахьегача коллективайн чотагIа (уж барта а йолаш) унахцIено лораяра центраш хьайойла, хозрасчетни кIийлен тIа а еш физически тренировкай, психологически коррекце, рефлексотерапе методехи унахцIено меттаоттаеш дарба дара кхыча методехи шерра пайда а эцаш. Овлангара тоа а болба, хувца а хувцалба баха нах физически дегIакхувлареи цар унахцIено лораечеи органий болх.

ХIанзарча хьалашка профилактически балха эггара лоархIаме декхар да санитарно - гигиенически знанешта хьинаре пропаганда елга. Массови информаце средстваша унахцIено лораяра органашца цхьана бахача наха гигиенически кхетам балареи санитарни просвещенеи дешай хьакъехьа дукхагIа телевизионни а радио а передачеш, газетнии журнальнии публикацеш йойла. арайоаха материалаш кхетарг а тешарг а волаш хилийтара къаьстта теркам тIа а бохийташ. Профилактически унахцIено тоаяреи гIулакхаш дара хьакъехьарча балха опыт шерагIа ювцийла.

Инфекционни лазараш, хьалхарча аргIана ханна къахьегалургдоацача воаккхарех ахаш гаргга дола, хIаьта шера 3,5 миллиард сом гаргга экономически зе деш дола грипп, кхыдола сиха респираторни лазараш а долаш, дикка кIезигдергдолаш СССР унахцIено лораяра Министерствас, союзни республикай Министрий Советаша гIулакхаш долда. Из де лерхIаш профилактикан дарба дареи эффективни средстваш хьае юкъаргигиенически дегI чIоагIдечен процедурех шерра пайда а эцаш, къаьстта берашта юкъе кIингаш деахилга дикагIа вIаштIехьдаккха. Молаш дола хийн кхачан продукташи микробашца, вирусашца бIех ца ялийтара чотагIа ченна хула лазараши вирусни гепатити кIезигде.

Профилактически балха хIанзарча стратеге лоархIаме моттиг дIалоац бахача берригача наха хIара шера диспансеризаци яро. Ший масштабашкеи социальни лоархIамгеи диллача из Iалаьмате йоккха программа кхоачашъярах хIара гражданна унахцIенон эггара тIехьолча формагIа вахаш цо йоаккхача ерригача ханах хьинаре, динамични зувш йоахо елга паччахьалкхено шийна дIатIаэцарах советски наьха унахцIено лораелга дегIаухача дикагIйола керда этап хургья.

Диспансеризаце керттера де лерхIар да советски сага а бIарчча хьанийцача общества а унахцIенонга хьажара мах белгеи динамични тIахьожам лоаттабелгеи Iалашду цаI йола система хьаяр. Iилма - технически карагIдаьннарех когтIортилга а еш, диспансерни системо лазараш хьахиларен чIоагIдалареи бахьан хила тарлург мел долчоа «хьалхе а хIама тохнлга» Iалашдергдола хьинаре позици лаца еза.

Дисцансеризаци юкъейоалаелга шин этапагIа кхоачашдолда: 1991 шерага кхачалца хронически унахошца цхьана массанахьа диспансерни земаш оттаболба бераштеи кхувш боагIараштеи, деша багIа кагирхой, берагIа бола кхалнах, тIема ветеранаш, промышленностеи юрта боахамеи цхьадолча доакъой болхлой. гIулакхера нах чу а лоацаш, хIаьта 1995 шу тIакхоачаш — мехка баха беррига нах.

СССР унахцIено лораяра Министерствас, союзни республикай Министрий Советаша, ВЦСПС-а, унахцIено лораяра моттигерча органаша бахача наха юкъе массанена йолча диспансеризацех де лерхIараши декхараши доашхаш болх болба, шеррача медицински общественносто цу юкъе дакъа а доацаш.

СССР хIара гражданнно ший декхар лоархIалда диспансеризацех чакхваларах, деш долча профилактически а унахцIено тоаяра а гIулакхашта юкъе дакъа лацарах.

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа).

КПСС ЦК а СССР Министрий Совета а проект

«Бахача наьха унахцIено лораелга дегIадоаладара а СССР унахцIено лораяра шийтталагIча пятилеткеи 2000 шерага кхаччалца йолча ханеи перестройка яра а Керттера лостамаш»

II. Бахача наха деча медицински новкъостала дикал лакхъяр— унахцIено лораяра керттера декхар

(ДIахододар. Доладур 1-ча оагIо тIа).

УнахцIено лораяра органийн учрежденейн керттера декхар да шоай ханнахьа, дизза а массанахьа а бахача наха дика медицински новкъостал дар. Из де лерхIаш болх вIаштIехьбаккхара прогрессивни формех, кердача технологех, профилактика, диагностика, дарба дара хIанзарча методехи средстваехи хьинаре пайда а эцаш, унахцIено лораяра органийн учрежденейн болх овлангара эрга а боаккхалба, цунна интенсификаци а йойла. Из деча хана унахцIено лораяр дегIадоаладара экстенсивни гIулакхагара дайнна цун балха дикача оценкага хьадда довлилга Iалашдолда.

УнахцIенеи цамогаш бараши массаза динамически зувча, профилактически, дарба дара - диагностически унахцIено чIоагIъярен гIулакхий шерра комплекс чакхйоаккхилга Iалашдеча, амбулаторно - поликлинически учрежденей — унахцIено лораяра система керттерча звенон сеть сиха дегIайоалаелген материально-технически база дикка чIоагIъелген белгалде.

Кхийна баьнача нахан бераштен юкъе госпитальни этапал хьалхагIа йизза а шийн ханнахьа а диагностика Iалашъяра хIара республике, крае, областе, диагностически центрий сеть вIаштIехьяккха, цига хIанзара йоккха эффективни оборудовани медицински техникен — компьютерни томографаш, ультразвуковой радиоизотопни тохкам бара эша рентгеноконстрастнии кхыйолчен методаш яра йола аппараташ оттайойла, эггара дикагIбола специалисташ а хулийташ. Поликлинически консультативно-диагностически служба дIахо дегIайоалаяран эргаьккха тоаяран дешара заведеней, Iилма-тохкама институтий, дуккхача профильни больницай потенциалах шерагIа пайда эцалба.

ХIанзара медицински оборудовани молхай средствашн юкъе а йоалаеш, диагностика эффективни методех пайда а эцаш, поликлиникашкен цIагIен дарба ду нах дукхагIа хилийта. Диспансерий болх эргабаьккха тоабе, цар балха тIа амбулаторно-поликлинически учрежденешца преемственность Iалашъе. Поликлиникашка мах боацаш медикаментозни Iалашъяь хьинаре дарба дара а цIагIара стационараш вIаштIехьъяхара а практика дIахохьо.

Бахача наьха унахцIено тоаярен лазарий профилактикан хьакъехьара поликлиникай болх дикка хьинарегIа бе, унахой медико-социальни реабилитаци яра бола цар лоархIам лакхбе. 1990 шу тIакхоачаш ерригача поликлиникашца профилактикан меттаоттавара - дарба дарен отделенеш (кабинеташ) вIаштIехьа а йоахаш. Производственни отраслей, предприятей, организацей балха режим теркал а еш, къахьегамхошта уж балхах мукъаболча хана больнице доацаш новкъостал делга Iалашде.

Участкови лора — дарба дара-профилактически унахцIено тоаярен гIулакхий комплекс кхоачашъеча, бахача наьха унахцIено мишта хьожаш хаддаза зувча керттерча специалиста лоархIам а сий а лакхдолда. Участкови лораш кийчбара система хувца, юкъерча практика лор кийчвара никъ а лоацаш. Цо пайдане болх бара хиланза дарг мел доаца хьалаш хилийта.

Территориальни лорий участкаш хьаеча хана бахача наьха предложенеш теркалйойла амбулаторно-поликлинически учрежденей кулгалхоша, «Дезала лора» принципагIа медицински гIулакх дарга довлалда довлашдовлаш.

Медицински гIулакхаш дара даькъера бахача наьха хьашташ кхоачашдара тараш шерье лерхIаш, шийтталагIчен кхойтталагIчен пятилеткашка хIара областа, края, республика центрашка хозрасчетни поликлиникаш яхка, царца стомотологически физиотерапевтически, хIаьта иштта косметологически лечебницаши унахцIено тоаю комплексаши а йолаш.

Бахача наха стационарни новкъостал дара керттера лостам лархIа хIанзарча дуккхача профильни больницейн специализированни центрийн сеть дегIайоалаярах.

Стационаре дарба дара-диагностически процесса интенсификаци янза яргьяц, ма могга дукхагIа йоккха классификаци йолча кадрех, чоалханеча медицински оборудованехи эффективни молхай средстваехи пайда а эцал. Стационарни новкъостал делга вIаштIехьдоаккхача хьинаре юкъейоалае этапность, дегIайоалае анестезиологе, реанимаце а интенсивни терапе а отделеней (палатай) сеть. ДукхагIа хилийта меттаоттавара дарбана эша больницешн отделенешн, шерагIа йоаржае цамогаш бараш дийнахьа бахкара эшача стационарий, хадданза хьожаш хила безача наха эшача хозрасчетни пансионатий сеть.

ДегIабоалабе санаторно-курортни новкъостала реабилитационни лостам, ерригача регионашка хьае миакарда чIоагIа инфаркт, хьаьна инсульт хиннача, деган магистральни сосудаштен операци яьча, тIехьагIа хала травмаши кхыдараши хулаш хиннача кхы тIа а дарба де дезача унахошта эша санаторешн отделенешн. Санаторно-дарба дарен салаIарен эффективность лакхъе. Здравницай сеть дIахо шеръешше, дегIайоалае цIий лелара, кхача латара, са дахара, син пхаьний система органаш лазача унахошта йолча лаьрхIача санаторей сеть, эггара хьалха интенсивни экономически дегIаахара регионашка а йоалаеш, моттигера курорташ дегIайоалаяра наькъаца нах хадданза бахача моттига ма могга гаргаоза санаторни новкъостал.

Унахошка хьожилга тоаде медицински персонала къахьегам вIаштIехьбаккхарен доагIар даларен бригадни формаш юкъейоалаяра, гIулакх дара зонаш шеръяра, профессеш вIашагIтохара, зIамигача механизаце средствашн юкъейоалаяра наькъаца. Цу балха юкъеозалба мединститутий студенташн юкъерча медицински дешара заведеней дешархойн, ЦIеча ЖIарген ЦIеча Ах беттен обществай активисташ. Унахошна хьожилга Iалашдеча иштта пайда эцалба СССР индивидуальни къахьегама балха Закона таронех. Помещенеш цIенъярен хьажарен гIулакхаш деча, хIаьта кхыдола гIулакхаш деча коммунально-бытовой предприятешца договораш оттадара практика шерйойла. Ерригача дарба дара - профилактически учрежденешка цIенхаштта санаторно - гигеничечески режим лоаттаелга Iалашдолда.

Ак ца оалаш экстренни новкъостал делга ханнахьа Iалашдара госпитале кхачалехьен госпитале кхачарен этапаш теркал а еш, сихен тIахьатетта йиш йоацен медицински новкъостал дара система хьаелга чакхдоаккхалда. Из лаьрххIа йолча транспортацен бувзама средствашцен Iалашдолда. хIанзарча техникаца, хиланза яргйоацача реативашцен медикаментащцен Iалашйойла, скори медицински помоща лаьрххIа йола бригадаш дIахо вIашагIа а тохаш.

Республикански, краевой, областной центрашка цхьа миллионал дукхагIа нах бахача городашка хьайойла сихачен тIехьатетта йиш йоацачен новкъостала станцеш, кхийнараштен бераштен сиха медицински новкъостал дара санитарни авиаци, больницеш юкъейолха «Скорая медицинская помощь» яха объединенеш йохнийла.

Советски унахцIено лораелга дегIадоаладара приоритетни лостам ба нанали бераши лораделга ма могга эргадаьккха тоадар. Овлангара эргабаккханза баргбац кхалнахан бераштен, бераш деча цIеноштен берий стационараштен йолча амбулаторно-поликлинически учрежденей болх. вахара унахцIенача хьисапа пропаганда елга. Лазарий профилактика Iалашъяран хьатIакхувча тIехьен унахцIено лораяра боарам лакхбаран цаIаш йола акушерско-терапевтически - педиатрически участкаш яхкара кIийлен тIа кхалнахан бераштен медицински новкъостал дара система эргаьккха тоае.

1995 шу тIакхоачаш могашдоацача бераштa тайптайпара санаторно-курортни дарбаш долда, санаторни пионерски лагерий сеть дукхагIа хулийтийла, берах болча болх беча кхалнаьхен берийн унахцIено чIоагIъяра, промышленни а юртбоахамо а предприятей санаторех - профилакторех шерагIа пайда эцалба.

Ханал хьалха бер делга социадара, даь бераш цамогаш хулген довлген кIезигдара союзни республикай столицашка, краевой, областной центрашкен городашкен дуккхапрофильни стационараш, дега, пехкашта, жамараштa, эндокринни системана лазар долча берех болча кхалнаха йола лаьрхIа отделенеш (палаташ) йохкийла. Берах хилара патологи йолча кхалнаха лаьрхIа долча бераш деча цIенойн отделенейн сеть дIахо дегIайоалайойла. Цамогаш долча берашка хьожаш госпиталашка болча ноаношта диагностика яраи лазарашта дарба дараи берий стационарех шерагIа пайда эцалба.

Кхалнаха аборташ яра консультацей болх эргабаккха, берагIа хулга соцадара хIанзара методаш шерра юкъе а йоалаеш. Союзни республикай столицашка, краевойн областнойн центрашка Iодалехьа берашта хулача лазарий диагностика кабинеташ, «Брак и семья» яха консультацеш, цамогаш долча берашта лаьрхIа дарбан медико - генетически кабинеташи центраши йохкийла наиаси берой бераш деча цIеношка а берий больницешка а цхьана долаш ха яккхара хьалаш дIахо а хьаде.

Кхалнахан бераштен дIаса лела тайп-тайпара экстренни новкъостал делга дегIадоаладе. Дукха профилаш йолча йоккхийча больницешка, сихачек тIехьатетта йиш йоацачен медицински новкъостала станцешка керда даьча а хьалха даьча а бераштa, зIамигачэ бераштa, берах хилара патологи йолчен бер даьчул тIехьагIарчен хана кхалнаха интенсивни терапи, реанимаци яра лаьрххIа йола бригадаш вIашагIъехка. Берашта лаьрхIа дийнахьара стационараш хьайойла.

Производственни доакъой болхлоьта медико - санитарни новкъостал делга эргадаьккха тоаде. Медико-санитарни доакъой, санаторей-профилакторей унахцIено тоаяра комплексий, хIаьта иштта медико - социальни, профессиональни, къахьегама реабилитаци яра лаьрхIача специальни цехий, участкай сеть дIахо шерье. Территориальни городской поликлиникашка дегIакхувла 1000-нел кIеаигагIа воацача саго къахьегача промышленни предприятей болхлошта лаьрхIа цехови служба. 1987 — 1990 шерашка цехови дарбан участкаш йоккхагIа е, царех хIаране гIулакх дара 1600 саг чулоацаргволаш.

Юрта медицински новкъостал дара боарам лакхбе. Центральнии районнии больницеш юрта бахача наха квалифицированни медицински новкъостал дара керттера учрежденеш хилар теркал а деш, колхозий, совхозий, кхыча предприятей средствах кооперировани ярах шерра пайда а эцаш, керда больницаш хьалъяра, болх беш йолчарна реконструкци яра чотагIа дикка чIоагIъе цар материально - технически база. Юрта бахача наха эшараш специализированни новкъосталца Iалашдара районашта юкъера специализированни больницаш, диспансераш, отделенеш дукхагIа хилийта.

Участкови больницаш кхы дIахо чIоагIъелга кхоачашде, цар материально - технически база тоае, царех центральни районии больницай отделеней меттел пайда ийбара, хIаьта иштта цхьаь бисачен къьначен наха социальни новкъостал делга вIаштIехьданкхара практика шерье. Юрта профилактически мероприятеш чакхъяхара тIехьара фельдшерско-акушерски лоархIам лакхбе.

Медицински новкъостал дара дIа-са дела тайпаш: лорий амбулаторешм, клинико-диагностически лабораторешм, флюорографически, стоматологически, иштта кхыйола установкаш дегIакхувла. 1990 шерага кхачалехьа хIара районе кхоачамболлаш лорий кадраш а йолаш скори а тIехьа тетта йиш йоацача а медицински новкъостала станцеш (отделенеш) вIаштIехьйоахилга чакхдаккха.

Консультативно - диагностически дарбан центрай санна областной больницай лоархIам лакхбе, шеррагIа пайда эца йоккхача специализированни, дукха профильни больницех, хIаьта иштта юрта бахача наха лакха квалифицированни медицински новкъостал дара йолча городашкарча диагностически центрех. Къахьегам лорабелген кхерамзлен техникен тоаяра, унахцIено тоаяра гIулакхаш дара, медицински новкъосталей лорий экспертизен дикагIа хилийтара кIийлен тIа болх беча наьха къахьегалулга ханна а йIаьхача хана а дIадсаккхаш цамогаш хилар хадданза лохде гIорта.

Медицински новкъостала дикал дIахо лакхъяра, баха нах цамогаш хилари боврн лохдара хиланза даргдоаца хьал да специализированни новкъостал дегIакхувлари чIоагIдари. Из дара Ерригсоюзни, республикански, областашта юкъера (регионаьни) центраш хьае еза, шоай микрохирурге, электрокардиостимуляце, дегIа голашта протезированни яра, органаштен дулхан пересадка яра, дега-пхьаьний хирурге, жамарашта долча лазараштa, иштта кхыдола специализированни новкъостал эшача лазараштa дарба дара йола отделенеш а филиалаш а йолаш.

Ерригача республикански, краевой, областной центрашка кардиологически диспансераш хьаелга шийтталагIча пятилетке чакхдакхка, поликлиникашка кардиологически кабинеташ, стационарашка отделенеш, сихха медицински новкъостал деча специализированни бригадаш дукхагIа хилийта.

Онкологически цамогаш болча наха эффективно дарба делга Iалашде, диагностика хIанзарча методех пайда ийбеш хьалхе гучадаьхача къаьстта кхераме долча лазараштa къаьстта теркам тIа а ухийташ. Бахача наха онкологически новкъостал дара планировани еш регионашка дIа-хьа даржара белгалонаши онкологически лазара къаьстача тайпай прогнози теркалъе. Ерригача союзни республикашка онкологически центраш хьае, онкологически диспансераш, радиологически корпусаш хьалъелга шерде. ХIанзарча диагностическии дарбанен аппаратураца Iалашъе цу тайпара учрежденеш, уж радиоизотопни препаратащца, молхай средствашца Iалашъе, къаьстта кхерамеча бе-беча лазарех нах цамогаш хулилген бовлген лохде.

Хирургически новкъостала боарам лакхбе. ДегIа а кхувлаш, чIоагIъе кардиохирургически, сосудисти, ортопедически, травматологически, нейрохирургически, урологически, проктологически, ожогови, кхыйола специализированни отделенеш. Хирургически хала лазараши травмаши хиннача наха кхы а эффективнегIа дарба делга Iалашде, дикка шерагIа пайда ийбе микрохирурге, диализа методех, кхы а хьинарегIа юкъекхувла органаштен дулхан пересадка елга, оперативни гIулакх дара керда способаш.

Бахача наха, эггара хьалха берашта а деш, стоматологически новкъостал делга овлангара тоаде, кхойтталагIча пятилетке из делга дизза Iалаш а деш. Стоматологически поликлиникий, отделеней, кабинетий сеть шерье. Бага хулача лазарашта профилактика яр духьа массанахьа гигиенически Iилма юкъекхувлара болх вIаштIехьбаккха, водопроводни станцешка фтораторни установкашка цахаддаш болх байта. Фторированни поваренни тух хьаде, фтор йоалла а кхыйола цергаш профилактически цIенъю пасташ дукхагIа арахеца. Практика юкъейоалае цергашта протезировани яра хIанзара методаш.

БIарга хулача лазараштa, къаьстта гаьна хIама ца гуш хилара, бIаргий травматизма еш йола профилактика эргаьккха тоае, катаракт а глаукома а яха лазараш хьалхе гучадахарен царна дарба дарен керда методаш а организационни формаш а практике юкъекхувла. ДегIакхувла районашта юкъера офтальмологически отделенеш. БIаргашта лазар долча унахошта деш дола медицински новкъостал дIахо эргадаьккха тоадара хьинаре пайда нйбе керттерча Iилма-тохкамен дарбанен учрежденешка Iоаьча опытах. Практикана шеррагIа юкъекхувла микрохирургически оперативни гIулакх делген лазерни техникен.

Аллергически, иммунодефицитни лазарашта хьалхе диагностика яра лаьрхIа микроанализа хIанзара методаш караерзае. ХIара республике, крае, областе аллергологически кабинеташ, иммунологически лабораторешм яхка.

ДукхагIа даьржа долча синпхьаьний систeман психически лазарашта профилактика яра де дезараш кхоачашде. Хьаьчу цIий лелилга чIоагIа телхача унахошта дарба дара лаьрхIача отделеней болх тоа а бе, дIахо вIаштIехьа а баккха. Йоккхийча городашка керта хьаь пхьаьлашта, периферически син-пхьаьний, система лазараш долча наха къахьегара а социальни а реабилитаци яр духьа дарба а деш, уж юхаметтаоттабеш йола центраш хьае. Психоневрологически диспансерий, больницай, юртарча цар отделеней, дарбан-къахьегама мастерскойш йолча цIеной - интернатий сеть шерье. Промышленноста, юрта боахама предприятешка психика талхарца цамогаш хинначарна социально-къахьегама реабилитаци яра лаьрхIа эшача боараме специальни участкаш яхка.

Наркоманехи алкоголизмахи цамогаш бола нах хьалхе а хьагучабахара, царна эффективно дарба дара болх овлангара тоабелга Iалашде. 1990 шерага кхачалехьа кхоаччамболлаш квалифицированни кадраш а йсалаш наркологически диспансерий, кабинетий, хIаьта иштта промышленноста предприятешка, гIишлош еча, юртбоахама производстве отделеней сетеш хьаелга чакхдаккха. Хозрасчетни наркологически амбулатореши анонимни дарба дара кабинеташи хьае.

Терапевтически профилах долча новкъостала специализированни тайпаш: пульмонологи, гастроэнтерологи, эндокринологи, гематологи, иштта кхыдараш чIоагI а де, дегIа а кхувла.

Ха яхача а къаьнача а наха деш дола медицински гIулакхa боарам хоалуш лакхбе, мехка геронтологически служба бIарчча система хьае.

III. Медицински кадраш кийчъяр, царна кхетам балар, цар къахьегам вIаштIехьбаккхар— хIанзарча хано дIадехарий боарамга

УнахцIено лораяра хьалхашка латта декхараш толаме кхоачашдар дикка дукхагIча даькъе медицински, фармацевтически болхлой компетентностах, цар профессионализмах, идейно-нравственни куц-сибатах, дикагIдолчоа, прогрессивни долчоа тIакхувш хиларах, бухсоццаш хьахулар дикагIа хилийтар духьа болх хувца гIертарах тийша да.

Лорех тийша да эггара дезагIа дар — советски наьха вахар, унахцIено. Гуманность, беркат, ше кхо ца вар, къахетаме хилар, унахочун хьашташта ше веррига хетаве хар, массаза знанеш Iргаькха тоаяр — из личность хиларах тарра лор лархIарах доагIаш а доацаш, граждански профессиональнии хьакъехьа хинна ваьнна саг хилар къоастадеш дола хIама да. Советски лор — эггара тIехйола коммунистически мировоззрени йолаш вар ва. Цуп доагIаш да чIоагIа идейни бIубенна хилар, социалистически обществана ше декхарийла лоархIаш хилар, шийн профессе социальни лоархIам кхетабеш хилар.

Вай мехка лорий къахьегама халкъо лакха мах бу, уж йоагIаш йола авторитети тешами болаш ба, хIаьта царех дикка дукхагIчар цIена а дизза а кхоачашду шоай граждански профессиональнии декхар. ДIахо а медицински болхлой сий лакхде, цар дика а творчески а болх бара лаьрхIа хьалаш хьаде, цар къахьегам лоархIаргболаш бахача наьха дегашка уйла чуйоссае йоагIа.

УнахцIено лораеча перестройка яро, советски общества вахаре цун лоархIам лакхбаларо медицински кадраш кийчъяра, кхетам балара, цар болх вIаштIехьбаккхара даькъе керда декхараш оттаду.

Iилма - технически прогрессана карагIдаьнарий, лазараш ца хилийтара, царна диагностика яра, дарба дара кIийлен тIа унахцIено лораяра специалисташ дика кийчбелга а цар говзал лакхъелга а Советски Союза лора биьча дувна тешаме хургболаш уж хьалкхебар медицински образоване керттера декхар да.

Из дара лакхерча медицински дешара заведенешка профессиональни ориентировани яь кагирхой хьахаржара система эргаьккха тоае еза. Вузашка деша дIанийбе беза дарбан профилактически учрежденешка болх баь стаж йола нах, хIаьта иштта лора професси езаш хилар хьагойта эскаре гIулакх даь баьнираш. Школашта юкъерча дешара-производственни комбинаташка медицински профилах дешархой Iомабелга шерде, цар къахьегамах дарбан-профилактически учрежденешка унахошта Iунал деча пайда нйбе. Цу дешархошта а, хIаьта иштта медицински, фармацевтически вузашка, Iилма-тохкама институташка дешара - гIонна йолча персонала а (лаборанташта, препаратораштa, иштта кхычарна) дIайоаржае практически унахцIено лораеча къахьийга опыт а йолаш, цу вузашка деша болхачарна оттаь дIаэцара условеш. Ерригача медицински, фармацевтически институташна подготовительни отделенеш вIаштIехьйоахилга шийтталагIча пятилетке чакхдаккха, унахцIено лораечара болхлой кийчбара лаьрххIа йола формаш шерье, Iилман хьисапе кадраш эшарга хьежжа лакхерчен юкъерчен дешара заведенешка нах дIанийбе.

Лораш кийчбелга тоадар духьа юхахьажа дешара планашка, медико - биологически клинически дисциплинаш хьехара чулоацамга, производственни практика вIаштIехьъяккхарга, практически унахцIено лораяра хьашташта дешар ма хулла дукхагIа гарга а озаш, студентий знанешта тIахьожам лоаттабара системага. Хургбола лораш профессионально кийчбара боарам лакхбе, кхы а хьалхагIа цаIаш йолча программех клинически дисциплинаш Iомае; студенташа шоай лоIаме беча балха пайдана хургйолаш тайп-тайпарча занятей соотношени хувца, цар практически навыкаш караерзаергйолаш, цу даькъе хIанзарен перспективни медицински техника а ерзаеш; цхьана йоагIа дешара курсаш вIашагIтохарен йоккхагIъярен чотагIа предметность кIезигъе; медицински вузашка общественни Iилмаш хьехара профессиональни лостам чIоагIбе; шоллагIчен пхелагIчен курсашка дIачубахара паччахьалкхен экзаменаш студенташта аттестаци а еш юкъейоалае.

Студентий знаней дикал лакхъе. Студенчески коллективашка знанеш караерзаеча творчески хьинарен яхь лелалрен хьал хьаде.

1988—89 дешара шера денз студентий практически навыкашта этапегIа аттестаци елга юкъедоаладолда. Цхьаккха бехктокхам боацаш дешача студентех уж лохерча курсашка болча хана дIакъаста деза.

Лораши провизораши кийчбара тIеххьара стади чакхйоаккхийла юкъарчал доацаш хIанзарча, эггара кердагIйолча медицински техникаца Iалашъяьча учрежденешка. Шоаш хержача специальностагIа йола знанеши навыкаши кIоаргагIа караерзаяра къона специалисташ тIа а берзабеш, субординатураи интернатураи эффективность лакхйойла.

Лакхерча медицински фармацевтически ерригача образованена, практически унахцIенони Iилманен интеграцие гIодергдола организационни хьалаш хьадолда. Йоккхий больницаш а йолаш йолча медицински Iилман институтийн ВУЗ-ийн объединенеш хьайойла, Iилман-тохкама учрежденей кIийлен тIа хьайойла профильни кафедраш.

1988—89 дешара шера денз кийч а яь, юкъейоалайойла специалисташ кийчбара, студентий практика, выпускникий интернатурей стажировкей чакхъяккхара дешара - профилактически кхычей учрежденешка пайда ийбара йола типови положенеш.

ЛоархIам лакх а беш, паччахьалкхен экзаменаш вIаштIехьйоахилга тоадолда. ВУЗ-ий выпускникаш теоретически практически кийчбара даькъе дIадехараш цаIаш хулга Iалашдолда. Паччахьалкхен экзаменашта дIатIабнтара дола хьалаш а лоархIаш , студенташ шоаш профессиональни болх бара кийча бий хьажара комплексни аттестаци елга юкъедоаладолда. Паччахьалкхен экзаменационни комиссена юкъехьолба практически унахцIенон викалаш. Цу комиссешта бокъо лойла, нагахьа санна паччахьалкхен экзаменаш дIа ца луш бусе, ВУЗ - ий, выпускникашта юкъерча медицински болхлой квалификаци ялярах дола дош къоастаде. Цхьан шера болх баьчул тIехьагIа юха а паччахьалкхен экзаменаш нагахьа дIалой мара лора диплом дIаэца йиш хургйоаца гIулакх долда.

Бахача наха медицински гIулакх делга овлангара тоадара боккха лоархIам болаш ба юкъереи лохереи медицински болхлой. Фельдшер, медицински сестра, фармацевт, санитарка — духхьал лора хьалхара гIончаш хинна ца Iеш, уж ба унахцIено лораяро когтIортолга ю звено. Юкъерча медицински болхлочун профессе дIадех цунгара лора яь назначенеш нийса кхоачашъелга, хIама зувш хулга, халача хьалашка маькара хулга, къахеташ, Iимерза, динадар хилар ловш хулга.

Диагностикан дарба дарен хIанзара методаш чоалхане хиларо дIадех юкъера медицински фармацевтически образовани йола специалисташ дуккха дикагIа кийчбелга. Цунца дувзаденна училищай дешара планашкен программашкен цIаькха хьажа деза, производственни практика йоккхагIа хилийта еза, цар тха хIанзарча оборудованеца, техникаца, зIамигачэ механизаце средствашца болх бара приемаши методаши Iома а ергйолаш. Юкъерен лакхерен медицински образовани йола специалисташ кийчбара даькъе хIанзалца хьахинна диспропорци дIайоаккхийла.

Къонача специалистий знаней боарам хьалхарча даькъе тийша ба профессорско - преподавательски состава квалификацех. ЛоархIамегIа дола декхар да педагогически кадраш хьахаржара, царех пайда нйбара, цар къахьегам вIаштIехьбаккхара болх эргабаьккха тоабара, цар профессиональни боарам лакхбара мехкарча керттерча Iилман центрашкен клиникашкен стажировка елга юкъедоаладолда. Студенташен дешархошен дешача шерагIа юкъеувзалба унахцIено лораяра дикагIбола Iилманхой, специалисташ, организатораш.

1988—1990 шерашка аттестаци йойла медицински фармацевтически институташта, из еча хана категори хувцара, цхьайолча факультеташка хьайнбераш кIезигагIа хилийтара, цхьайола ВУЗ-аш дIакъовлара дош къоастадолда.

Студенташтен дешархоштен лаьрхIа керда учебникаш хьадара конкурсаш елга практикана юкъедоаладолда, хьашташ дизза кхоачашдергдолаш цар тираж дукхагIа хулитийла. Хадданза арахецаш дола справочни энциклопедически литература кхоачамболлаш хулийталга Iалашдолда. ШийтталагIча пятилетка амбулаторно - поликлинически звенони юкъерча медицински персоналан лораштa лаьрхIа арахецийла лаьрххIа энциклопеди. 1993—2000 шерашка йоккха медицински энциклопеди керда изданех арахецилга чакхдоаккхалда.

Медицински кадрашта переподготовка яреи цар квалификаци лакхъярен система эргайоаккхийла. Де доаггIаш дар долда лорашта шоай говзал кIоаргагIа йовзийтара институташи факультеташи дIахо дегIакхувлара. УнахцIено лораяра органнйн учрежденейн толашагIйола дешара методаш, балха хьалха латта опыт, керда Iилман разработкаш юкъейоалаяра профессорско - преподавательски состава теркам тIаберзаболба. Квалификаци лакхъяра дIахьежабеш лакхерен юкъерен медицински образовани йола специалисташ, хьалхарча аргIан унахцIено лораяра юхьанцарча звенон, берийн бераш деча гIо деча учрежденейн болхлой специалистий контингент дукхагIа хулийтийла.

Квалификаци, профессиональни компетентность лакхъярах хьахинначунга хьежжа балха тIа уж лакхбеш, дукхагIа алапи телаш, хадданза шоай знанеш кIоаргъяран, кердаяхаран специалисташ тIакхувш хулга совдоаккхалда. Цу гIулакха лаьрхIа медицински болхлошта хан-ханнахьа аттестаци елгах шерагIа пайда нйболба, цига ларде лаца деза цар профессиональни кийчонна луш йола оценка, цар балхах хьахиннар, къахьегамен исполнительскии дисциплина дика хилар, морально - этически гIулакхаши идейно - политически сакхетам болаши хилар.

Къахьегама коллективашкара кандидаташ шерра бувца а бувцаш, царна квалификаци ялара йола конкурсни система юкъейоалайойла. Аттестаци елга дика чакхдаккхара тIехьара унахцIено лораеча органийн учрежденейн, кулгалхойи керттерча специалистийн бехктокхам чIоагIболба, из еча хана формализм дIайоаккхийла, аттестационни комиссей балха шерра гласность хулийталга Iалашдолда.

Медицински болхлочун лакха латта сий дожа а деш, унахцIено лораеча нийслуча массе тайпарча негативни гIулакхашца, хIама бе-башха ца хеташ гIулакхаш леладеча, шоай служебни хьалах шоашта пайда бе гIертача нахаца цIенхаштта къовсам лоаттаболба. Лора диплом цу тайпарча нахагара дIадаккха йиш хургйолаш юридически дешаш къоастадолда.

Мехка къаьст - къаьста регионаш кадраш Iалашъярца хьахинна диспропорцеш дIайоахийла, унахцIено лораяра эггара лоархIамегIа йолча участкашка: берийн бераш дара гIо дечен учрежденешка, поликлиникашка, сихен динза даргдоацаши медицински новкъостал деча станцешкен отделенешкен, юртий районашкарча больницашкен амбулаторешкен хьежайойла уж. Медицински болхлой дIачIоагIбара царна эша производственнии вахарен хьалаш Iалашде деза, законодательствагIа оттаяь совленаши льготаши йизза хилийта еза. Балха тIа дикэ толамаш дахарах, Iилманен техниканен карагIдийнараш практикана хьинаре юкъедоаладарах моральни материальнии стимулировани яра формех шерра пайда нйболба.

УнахцIено лораяра ерригача звеньяй кулгалхоша кадраш кийчъелга дIахо эргадаьккха тоадара болх болба. Хадданза лакхйойла цар балха квалификаци, унахцIено лораяра управленен экономикан лардаш коллективашка кIоаргга караерзаелга чIоагIа хьадехаргдола хьал хьаде, профессиональни декхар кхоачашдара дика хьалаш хилийта, инициатива, хьехамчал, социалистически яхь дегIакхувла хьажа деза. Болх беш йолча кулгалхой кадрай резерв кийчъелга Iалашдолда.

Медицински болхлошта юкъе беча идейно-кхетама балха боарам айбара, хьалхалаттача опыта пропаганда яра унахцIено лораяра, практике профилактика, диагностика, дарбан керда методаш юкъейоалаяра «Медицински газета» арадувлар дукхагIа хулийталда.

Медицински болхлой къахьегама, быта, салаIара хьълаш тоадолда. Дарбан-профилактически учрежденешка хулийтийла санитарно-бытовой помещенеш, столовеш, буфеташ, гIулакх ду пункташ. ДегIакхувлийла жилищно - гIишлон кооперативай, санаторей - профилакторей, салаIара базай, пионерски лагерий сеть. Санаторно - курортни дарба дарен салаIарен йола путевкаш дукхагIа хулитийла.

ХIара къахьегама коллективе творчески къахьегара, советски наьха могашле лораяра гIулакхаш тоадара керда наькъаш дахкара, термоядерни тIема кхерама духьала массе мехкашкара лораш вIашагIтоха хилийта декхарийла ба унахцIено лораяра болхлой.

КПСС ЦК а СССР Министрий Совета а проект

«Бахача наьха унахцIено лораелга дегIадоаладара а СССР унахцIено лораяра шийтталагIча пятилеткеи 2000 шерага кхаччалца йолча ханеи перестройка яра а Керттера лостамаш»

(Инстедоалар. Долалур 1-чеи 2-чеи оагIош тIа).

IV. Хьинарегlа дегIадоаладе медицински Iилма, цунна карагIдаьннарех шерагIа пайда эца унахцIено лораяра практике

Халкъа могашле чIоагIъеча, медицински новкъостал дечара лаьрххIа керда средстваши методаши хьаяра, советски наьха вахара унахцIена хьисап чIоагIдара керттера лоархIам болаш да медицински Iилма.

Советски медицински Iилмо чIоагIа сий даьккхад дунен тIа. Цунна карагIдийннараш доккхий а массане лоархIаш а да. Цхьабакъда, къоастамбеш йолча революционни хан юкъе вай общество яхача хана цунгара дукхагIа хьадех. ЛоархIамегIа дола декхар кхоачашдар — наьха могашле чIоагIъяра, могаш болаш уж дукхагIа бахийтара хIанз а тIехьа бизза пайда ийбац дай-мехка медицински потенциалах.

УнахцIено лораяра кардиональни проблемашца дувзаденна доккхий комплексни тохкамаш кIезига ду. Дукхха Iилма - тохкамий балхаш лохача боараме ду. Иммунологе, генетике, биотехнологе, трансплантологе, гемотологе, стомотологе, фармакологе, фундаментальни тохкамаш дар, тIехьадусаш да. ЧIоагIа эсала лел хIанзарча Iилма карагIдаьннараш медицински практикана юкъедоаладелга.

Медицински Iилма тIехьадисар ишта дувзаденна да Iилма балхашта планировани а финансировани а еча формализм хиларца, тохкамаш дара социальни заказ ца хиларца, Iилма разработкай тIеххьара хьахулачун дикал тоаелга цIенхаштта хьа ца дехарца. Дукххача коллективай болх бара методологически а Iилма-технически а боарам дунен медицински Iилмана карагIдаьннарашка хьежжа бац. Iилма-тохкама институтий сеть а структура а кхоачамбеш яц хIанзарча боарамга хьежжа йиззача масштабагIа Iилма тохкамаш дара.

Дунен медицинана карагIдаьннараша, мехка халкъа боахама сихха дегIаухача доакъой опыто хьаьокх профилактика керда методаши средстваши, диагностикеи дарба делгеи унахцIено лораяра практикана ший ханнахьа а шерра а юкъедоаладе йиш йоацилга лакха говзал йола кадраш а йолаш, кердадар юкъедоаладара процесана материальни стимулировани а еш, лаьрххIа специализированни подразделенеш хьа ца йича.

Цу дерригне а дIадех медицински Iилмана, Iилма балхашта планировани еча а уж вIаштIехьдоахача а овлангара деиз перестройка елга, болх вIаштIехьбаккха беза, хоадам боллаш, де лаьрхIачоа тIаерзаль, тIатеIIа уж процессаш чакхйоахаргйолаш. УнахцIено лораяра социальни заказашка хьежжа хила беза беш бола тохкама болх. Iилманхой низаш вIашагIтоха деза медико - биологически, клинически, биологически тохкамаш дара керттерча фундаментальни лостамашка, цох хьахинначо кхоачаве веза практически унахцIено лораяра проблемаш радикальни, къестаярга, цу даькъе эггара хьалха лазарашта профилактика, хьалххагIе диагностика а дарба а дар духьа лазараш хьахилара бахьанаш гуча а доахаш. Iилма хьалхарча аргIан къестаде деза дешаш да медико-социальни проблемаш йовзилга, хувцалуча производства а гонахьарча среда а хьалашка, миграционни процессашка, демографически хувцамашка хьежжа наьха унахцIенон хьал а динамика а миштай хьожаш анализ елга. Къаьстта теркам тIабахийта беза наьна а бера а могашал лораяра, дега - пхьанашцара, онкологически, нервно-психически, эндокринни, инфекционни, гематологически, аллергически, стоматологически лазараш ца хилийтара.

Низаш вIашагIтоха деза генни инженере, биотехнологе Iилман тохкамаш дара, гонахьарча средана тIахьожам лоаттабара хIанзара прибораши автоматизированни системаши, дистанционнни автоматизированни методаш хьаяра. Iилман учрежденей болх вIаштIехьбаккхаран царна управлени яран, Iилма-технически прогрессана карагIдаьначох пайда эцара хIанзара информационно-лехама системаш хьаяра керда принципаш кийчъелга сихде деза. ЛоархIамеча цу дерригача лостамашка медицина даькъера специалистий низаш вIашагIтеха а ца Iеш, социологаш демографаш, математикаш, Iилман техникаи кхыча доакъойи викалаш юкъеоза беза.

СССР медицински Iилмай Академи бокъонца йола штаб а хинна дIотта еза мехка дерригача медицински Iилмана кулгалдеча а планировани еча а, цун болх айхха бувзабенна хила беза СССР Iилмай Академеца а халкъа боахама кхыча доакъой Iилман-тохкама институташца а. СССР медицински Iилмай Академе керттерча декхарех цаI лархIа деза хIара Iилман коллектива а сотрудника а болх белггала тоабелга, Iилман разработкай теоретически а практически а маьха хьалхара цар бехктокхаи чIоагIбелга.

СССР унахцIено лораяра министерство а союзни республикай унахцIено лораяра министерстваш а декхарийла я Iилма социальни заказ делга Iалашде. Iилма потенциалах пайда эцара интенсификаци е, Iилма-тохкамий балхех а хьалхарча опытах а хьахиннараш, шерра масштабаш а йолаш, практика юкъедоададелга сихха вIаштIехьдаккха. Вузашка, лорий говзал лакхъеча, институташка деча Iилман - тохкамий балхий дикал а боарам а дикка шербе, отраслевойи вузовскии Iилманеи практически унахцIено лораяран юкъера бувзамаш чIоагIдара де дезар де.

СССР унахцIено лораяра министерства, СССР медицински Iилмай Академе е лерхIача а яь яьннача а Iилма разработкай мах къоастабечара экспертиза лоархIам лакхбе, отрасла информационни а патентно - лицензионни а служба тоае.

Iилман - тохкамий балхах хьахулар лакхдара, СССР медицински Iилмай Академеца цхьана СССР унахцIено лораяра министерство 1987—1988 шерашка хьежа еза Iилман - тохкамий учрежденей сетага, Iилмага диллача пайда ца луш яраш дIаяхь еза, укхазара мукъабаьнна нах, материальни а финансови а ресурсаш дукхагIа эшача Iилман лостамашкахьа дIа а хьожабеш.

Iилман - тохкамий разработкаш сихагIа ергIолаш а уж практикана юкъейоалаергйолаш а Iилман болхлой хьашташ лакхде, тIеххьара хьахулар алсамдаккхара хоадам боллаш цар юкъекхухьача даькъага хьежжа баьча балхах мах а луш. Iилман учрежденей кулгалхошта бокъо лургья беча балха боарам шербаларга хьежжа инженерно - технически болхлошта, лаборанташта, гIулакх деча персонала алапи IотIатоха.

Iилман учрежденей балха интенсификаци яра чотагIа шерагIа юкъедоаладе деза чIоагIа практически лоархIам бола тохкамаш хозрасчетни кIийлен тIа кхы тIа дара договораш увттаделга. Заказчика луш йола средстваш дIаахийта еза цу учрежденей материальни база чIоагIъяра, къахьегамцара безам кхы а совбаккхара, болх беча наьха социально-бытовой хьалаш тоадара.

Керттерча Iилман - тохкамий учрежденей кулгалхой бокъонаш шеръергья субординированни йолча учрежденештен кафедраштен кулгал дара, Iилма - тохкамий балхий планировани яра, Iилман кадраш кийчъяра а аттестаци яра а, финансови а материальни а ресурсех дикагIа пайда эцара а уж дIаекъара а даькъе. Нийса лоархIалдз Iилман центрашка а керттерча Iилма - тохкамий институташка а опытно-экспериментальни производстваш хьаелга.

СССР медицински Iилмай Академе, СССР Iилмай Академеца, СССР химически промышленноста министерстваца, кхыча министерстваши ведомстваши дакъа а лоацаш, вIашагIйоххийла отраслешта юкъера Iилман-технически комплексаш, химически биологически реагенташта, эффективни йола дарбан средствашта разработка ергьяраши уж промышленно арахецаргъяраши хьалхарча аргIан.

Актуально йолча проблемашта комплексни разработкаш яра а тохкамех хьахиннар сихагIа практикана юкъедоаладара а шерагIа пайда эца Iилман центрех, Iилман-практически (производственни) объединене, отраслешта юкъерча Iилман - технически комплексех (лабораторех), ханна йолча Iилман коллективех.

СССР Госснаба, Iилманеи техниканеи йолча СССР Пачхьалкхен комитета, машинаш еча министерствашта тIадуллалда унахцIено лораю Iилман учрежденеш дунен тIа дикагIъяраш санна йолча даймехка хьалъяьча прибораши аппаратащеи Iалашъелга. Социальни гигиена а могашал лораеча а даькъе деш долча тохкамех хьабоала пайда лакхбе, наьха могашалла тенденци мишта я хьожаш кIоаргга тохкамаш де, хургдолча лазарий боарама прогноз е.

Iилман а Iилман - педагогически а кадраш дIахо йодача хана дикагIа кийчъяра мероприятеш чакхъяха, Iилманхой лакха профессиональни говзал а нравственни оамал а хилар Iалашдара эггара хьалха теркам тIа а бохийташ, кIаьд ца луш эргабаьккха тоабе идейно-кхетама а методически а болх.

Медицински а медико-технически а информаце система дегIаухилга Iалашде. Советски медицински Iилмана, халкъа унахцIено лораеча карагIдаьннараштa, массови информаце средствашка пропаганда яра перестройка е, из хьинар долаши тIатеIIан хилийта. СССР унахцIено лораяра министерствас, СССР медицински Iилмай Академе дегIакхувлалда медицински Iилма даькъера дунен халкъашта юкъера гIулакхаш, эггара хьалха социалистически мехкашца дараш а кхувлаш, Iилман информаци шерагIа дIа-са эца, бокккхача маьхера разработкаш практикана сихагIа юкъекхувла. Дунен халкъашта юкъера Iилман а Iилман - практически а объединенеш вIашагIйохка.

V. УнахцIено лораяра — йоагIIаш йола материально-технически Iалашо

Советски наьха унахцIено лораяра даькъерча партеи правительствай оттадаьча кердача декхараша дIадех унахцIено лораяра учрежденей материально - технически база дикка чIоагIъелга, хIанзарча технически средствашца уж кийчъелген молхай препараташца Iалашъелген. Из болх социально-культурни сфера материально-технически база дегIайоалаяран чIоагIъяран тIаерзаль КПСС XXVII съезда установкаш кхоачашъяра органически дакъа хинна дIаотта беза.

ХIанз бахача наха медицински гIо деш я 23 эзар больницеи 39 эзар амбулаторно - поликлинически учрежденни.

Цунца цхьана кхоалагIа дакъа гаргга больничии менгеш дIаниисдаь да оттаьь санитарно - гигиенически нормаш телха а еш, цу гIулакха лаьрхIа йоацача моттигашка. Дукхха дарбан-профилактически учрежденеш во Iалашъь я медицински оборудованеца, медикаменташца, инвентараца, унахошта гIулакх дара долча предметашца.

УнахцIено лораяра учрежденей материальни база овлангара тоаяра духьа уж хьалъярга шийтталагIчен-йийтталагIчен пятилеткашка дIаяхийта лаьрхIа капитальни вложенеш дикка дукхагIа хилийта. Больницаши поликлиникаши хьалъярга дIайохийта удельни капитальни вложенеш 2—2,5-зза лакхъе, керда хьалхю объекташ хIанзарча медицински техникаца кийчъярга дIайохийтача средствай дакъа 40 процентага а кхоачадеш. Хоадам боллаш хувца дIахьежаеча капитальни вложеней структура, эггара хьалхарча аргIагIа цу гIулакха лаьрхIа йоацача моттигашка дIанийсьь йолча дарбан - профилактически учрежденешка реконструкци ярга, технически кердаяхарга, оттаьча санитарни нормашка уж кхоачаярга а хьожаеш. Финансироване ерригача источниккий чотагIа болх бе йолаялийта 1,3—1,4 миллион менги латта больницаши цхьан сменагIа 2,9 — 3,2 миллион саг тIаэца поликлиникаши. УнахцIено лораяра объекташ хьалъе духхьал Iилма-технически прогрессана карагIдаьннараши цун перспективаши теркал еш а унахошта дарба даран персонало эффективно болх баран оптимальни хьалаш Iалашдеш а хургйолаш кийчъяьча кердача типовии индивидуальнии проектегIа.

Бераш ду цIенош, кхалнаьха консультацеш, берий больницаши поликлиникаши хьалъе лаьрхIачул сихагIа хьалъе, хьахьежаеш йолча капитальни вложенеех 40 процентал кIезигагIа йоацараш цу гIулакхага дIа а йохийташ. 1995 шу хьатIакхоачаш родовспомогательнии берий дарбан-профилактическии, хIаьта 2000-гIа шу хьатIакхоачаш стационарнии амбулаторно - поликлинически учрежденешна баха нах бизза Iалашбе. Цар тIехника болх бара эша хьалаш вIаштIехьа а даха.

Дарбан - профилактически учрежденеш хьалъяран технически кердайоахаш тоаяран шерагIа пайда эца промышленноста, транспорта, юрта боахама предприятейн организацейн таронех а средстваех а, хIаьта иштта унахцIенон Советски фонде хьачуухача къахьегама коллективайн гражданийн шоай лоIамеча взносех а.

Республикански, краевой, областной дарбан - профилактически учрежденешка, эггара хьалха консультативно - диагностически центрашка, вIашагIйохка унахой а царга хьожаш бола гаргара нах а ханна бахара йола хозрасчетни ларда тIа болх беш хургйола пансионаташ.

Городерчен юртарчен къахьегаш болча наха юкъера унахцIено тоаяра болх дикка тоабар духьа предприятейн, боахамийн къахьегама коллективашта могаде шийтталагIча — кхойтталагIча пятилеткашка медико-санитарни доакъоши санаторешпрофилакторешии вIашагIйоххилга, хIаьта иштта дегIайоалае унахцIенон комплексаш, болхлошта медико-социальни, профессиональни, къахьегама реабилитаци яра йола лаьрххIа цехаши участкаши.

ГIирсаш хьалдеча шерагIа практикана юкъедоаладе массехк предприяте е организаце средствашта кооперировани елга.

Къахьегама коллективай дехарегIа предприятейи организацейи балансе дIаувттае хьалъяь медико - санитарни часташ, царна финансировани еи уж лелаеи бокъо ле.

Дикка тоаде юрта бахача наха медицински гIо делга. ДIахохьо аптекашцеи медицински а фармацевтически а болхлошта лаьрхIача квартирашцеи цхьана комплексагIа лорий амбулатореш хьалъяра практика. ШийтталагIча — йийтталагIча пятилеткашка хьалъе 14 эзар совгIа цу тайпара комплексаш.

Овлангара чIоагIъе диспансерий, санитарно - эпидемиологически станцейи унахцIено лораяра кхыча учрежденейи, хIаьта иштта Iилма - тохкама институтий, лакхерча а юкъерча а медицински дешара заведеней, лорий говзал лакхайоаккхача институтий материально-технически база.

Кердаяраш хьалъяра а халкъа депутатий моттигерча Советий исполкомаша кхы тIа помещенеш хьакъоастаяра а чотагIа кхойтталагIча пятилетке массе а моттигашка къоастаде хозрасчетни поликлиникай йоагIаш йола материальни база хьаяра дешаш. 2000-гIа шу чакхдоалаш бахача наха маьхагIа гIулакх дара боарам 5-зза лакхбе.

Союзни республикай Министрий Советаша, СССР министерствашеи ведомствашеи Iалашдолда тIехдика гIирсащ хьалделген хьахьожаль ассигнованеш бахьанаш ца а доахаш караерзаелген. УнахцIено лораяра объекташта проект оттаеча хана болх беш барех 25 процентал кIезигагIа боаца нах ведомственни цIеношца IалащбергIолаш хьалде хьажа деза нах баха цIенош.

Ший ханнахьа а дика а унахцIено лораяра учрежденешта ремонт ергIолаш шийтталагIча — йийтталагIча пятилеткашка союзнии автономни республикай, краяйи областийи столицашка вIашагIйохка специализированни ремонтно - гIишлошъяра организацей центраш, унахцIено лораяра моттигашкарча органашта уж кара а хургйолаш.

Бахача нахан дарбан-профилактически учрежденештен бизза кхоачам хиллал а ший ханнахьа а медикаментозни средстваши медицински гIулакхашта эша изделеши хилийтара хIанзара медикаменташ дукхагIа хьае, даймехка молхай препаратий дерригача тайпаша 1993 шу хьатIакхоачаш бизза нах Iалашбелга дага а кхоабаш. 1995 шу хьатIакхоачаш медикаменташи медицински гIулакхашта лаьрхIа изделеши йохкара боарам 2-зза лакхбе.

Молхай средствай номенклатурага цIаькха а хьажа, хадданза кIезигагIа арахеца зIемига эффект луш йола препараташ, хьамукъаьннача мощностехи ресурсехи керда медикаменташ хьаяра пайда а эцаш. Мехка къаьст-къаьстача регионашка уж дIаекъалга Iалашде бахача наьха дукхалген уж фактически эшарген хьежжа.

Аптекай сеть шер а е цар материальни база чIоагI а е. 2000-гIа шу хьатIакхоачаш оттаьча нормативашка кхоачаш дукха хилийта аптекаш.

ШийтталагIча — кхойтталагIча пятилеткашка лакхъе медикаменташ эцара еча расходий ахчан нормаш стационарашка 1,8—2,2-зза, поликлиникашка — 2—3-зза, хIаьта унахошта болча кхачана ераш стационарашка — 1,5 — 2,5-зза. ДIахо шеръе хьажа дарба деча хана мах боацаш медикаменташ дIахецаш долча лазарий перечень.

УнахцIено лораяра учрежденеш хIанзарча медицински оборудованеца прибораща, инструментареца кердайоахаш тоаелга чакхдаккха, эггара хьалхарча аргIагIа рентгеновски комплексашца, компьютерни томографашца, ультразвуковой, электронни, эндоскопически техникаца, лабораторни анализаторашца унахошка хадданза бIарг кхабара системашца, вычислительни техникаца, зIамигача механизаце средствашца. Къаьстта чIоагIа теркам тIабахийта вIашагIйохкаш йола консультативно-диагностически центраш, хIаьта иштта родовспомогательнии берий дарбан - профилактическии учрежденеш кийчъяра.

Медицински техника хьа а е лоатта а е кхойтталагIча пятилетке 2,5-зза, йийтталагIча. — 3,5-зза дукхагIа. Из хьаяра шерагIа юкъеоза промышленноста оборонни отраслей предприятеш. 1992 шу хьатIакхоачаш цкъара пайда эцаш йола медицински изделеши унахошта гIулакх дара предметаши кхоачам хиллал арахецилга Iалашде.

Технически средстваехи оборудованехи рационально а эффективно а пайда эцара бола унахцIенон учрежденей, цу даькъе Iилма - тохкама институтий а кулгалхой бехктокхам лакхбе. Медицински техника лоаттаелга, хIаьта иштта цунна монтаж елгеи ремонт елгеи Iалашдеш йолча СССР унахцIено лораяра министерства система организацей материальни база чIоагI а е квалифицированни инженерно-технически кадрашца царна укомплектовани а е.

Чоалханеча медицински аппаратурана заводашка - изготовителашка фирменни гIулакх дайтилгеи ший ханнахьа ремонт яйтилгеи договорни тайпара вIаштIехьдаккха.

УнахцIено лораяра учрежденеш технически кердаяьха тоаечен молхашца Iалашъечен намогте дукхагIа пайда эца СЭВ членаш долча мехкий кооперацe тароех. ВIашагIйохка доазол арахьарча фирмашца цхьана медицински техникеи молхай средстваши арахецара йола предприятеш.

ЙийтталагIча пятилетке унахцIено лораяра учрежденеш бизза кхоачам хиллал Iалашъе санитарни автомобилашца. Автомобильни, авиационни, лодача хин транспорта дикагIйола керда специализированни средстваш кийчъе сихха а тIехьа ца тетташ а медицински гIо даран лорабеш унахой дIакхувларан. Шеръе дикагIа дIаюха лелача автомашиний, хIаьта иштта юрта бахача наха специализированни диагностически, дарбанца, молхашца гIо дара йолча дIаюха лелара средствай парк.

Территориальни поликлиникай участкови лораштa бокъо ле льготни условеех шоашта малолитражни легковой автомобилаш эца, унахошта цIагIа гIулакх дара уж лелаергйолаш.

Дарбан - профилактически учрежденеш кIаьдача инвентарацеи мебелацеи Iалашъелга тоаде. 1995 шу хьатIакхоачаш 1986 шера хиннаращца нийсйича уж эцара йола ассигнованеш 2-зза дукхагIа хилийта, хIаьта 2000-гIа шу хьатIакхоачаш — 2,8-зза, дукхагIа.

ШийтталагIча — кхойтталагIча пятилеткашка унахцIено лораяра кхоачам хиллал Iалашъе дезинфицирующи препараташ, перевязочни средстваши медицински гIулакх дара эша кхыйола изделеши.

Материально - технически база чIоагIъяра белгалъь мероприятеш кхоачашъяра дикка дукхагIа финансовии материальнии ресурсаш эшаргья. Цу гIулакха хьалххагIе а белгалде деза мохк экономически социальнии дегIабоалабара пачхьалхен планаш тIа унахцIено лораяра дIахьежаю а хьалхашка оттадаь декхараш кхоачашделга Iалашду а средстваш дикка дукхагIа хулийталга.

СССР министерствашеи ведомствашеи, партийни, советски профсоюзни, комсомольски организацеша керттера политически маIан дола гIулакх лоархIалда унахцIено лораяра учрежденеш хьалъяь яхара оттаь задаенеш кхоачашъелгахи цар материальни база чIоагIъелгахи.

VI. УнахцIено лораяра кулгалделга эргадаьккха тоаде

УнахцIено лораелга сихха дегIадоагIаш хиларо, баха нах лакхача квалифицированни медицински гIопа Iалашбе безаш хиларо чIоагIа дIадех демократически гIулакхаш шердара а самоуправлени дегIайоалаяра а, боахама расчетах кхы а биззагIа пайда эцара ларда тIа цу отраслена кулгалделга, планировании финансировании елга овлангара эргадаьккха тоадар.

ХIанзарча хьалашка къаьстта чIоагIа теркам тIабахийта боагIа:

целевойи дукхацелевойи медико - социальни программаш — унахцIено лораяра перспективни планироване эггара рациональнегIа йола форма кийчъяран кхоачашъяран;

къахьегама коллективашна санна мехка къаьст-къаьстача регионашка а медико-социальни дегIаахар сихдара тIаерзаль йола «Здоровье» яха специальни отраслевойи регинальнии программаш чакхъяхара;

унахцIено лораелга дегIадоаладара приоритетни лостамашка фунансови, материальни, Iилман, къахьегама ресурсаш вIашагIтохара;

унахцIено лораяра учрежденей болх дикагIча оагIорахьа эргабоаккхилга Iалашдара, цар материально-технически база овлангара кердъяккхара;

планированеген мел дукха «менги-моттиг» я а «поликлинике мел дукха нах кхаб» а яхарах, доацаш, наьха унахцIенон хьал миштад хьахьокхаш долча хьокхамашца, цу даькъе юкъарчеи инфекционнии лазарий боарам, ханна къахьега ца могаш хилар, инвалидность, валар, санитарно - эпидемиологически хьал дика хилар, кхыйола качественни характеристикаш а лоархIаш унахцIено лораяра органийн учрежденейн балха мах барген довлара.

УнахцIено лораяра финансировани елга чакхдаккха (капитальни вложеней лимиташ йоацаш) къаьст-къаьстача республикашка, краяшка, областашка цига бахача наха лаьрхIача нормативашка хьежжаи регионна демографически, социальни, экономически, экологически башхалонаш теркалъеши.

Бахача наьха унахцIено лораяра гIулакха кулгалделга дикагIа вIаштIехьдаккхара айбе СССР унахцIено лораяра Министерства, республикански министерствай, унахцIено лораяра краевой, областной, городской отделий лоархIам, шеръе финансови, организационни, штатни дешаш отраслена хьожаьча средствай доазонашка къоастадара йола цар бокъонаш. Доалдара дерригача боарамашка материальни, финансови, кадрови ресурсаш дIа-юха нийсъяра торонаш Iалашъе.

Управленчески къахьегам вIаштIехьбоаккхалга а из технически кийчбелга а тоаде. кIезигъе инструктивни, учетни, отчетни материалаш. Хьадда юкъера дIадаккха отрасла органийн учрежденейи балха тIа дублировани елга, формализм, бюрократизм.

УнахцIено лораяра кулгалдеча органий керттера дарех декхар лархIа — лоаццача ханашка хIара медицински учреждене балха хьал довзилга, компетентно а объективно а мах бе цун тароний, регион экономически социальнии дегIайоалаяра юкъерча структура лоацача моттига, лоархIама, белгалде унахцIено лораяра ерригача системана перестройка ярах хьадоагIа хьадда дола де дезараш.

Бахача наха медицински гIо деш беш бола беррига болх дукхагIа амбулаторно-поликлинически звеногеи добольничии диагностикагеи гIолла бе. 1988 — 1991 шерашка мехка цхьайолча районашка чакхдаккха унахцIено лораяра учрежденешка доал дара, планированнии финансированнии яра керда формаш шаьръелга.

Кулгалдара боарам лакхбаран методически болх эргабаьккха тоабаран халкъа депутатий Советий исполкомий унахцIено лораяра краевой, областной, городской отделаш чIоагIъе 500 эзар сагага кхаччалца нах бахача городашкара районни отделаш дIаяхара чотагIа. Юрташкарча районашка центральни районни больницайи вIашагIйохкаш йолча межрайонни специализированни центрайи болх вIаштIехьбаккхара бола лоархIам чIоагIбе. Лакхбе республикански, краевой, областной больницайи диспансерийи, хIаьта иштта унахцIено лораяра органий керттерча специалистий а специализированни тайпаш дегIадоаладарай медицински гIо дикагIа даран бола бехктокхам.

Дукххача хана лаьрхIа йола прогнозаш, медицински гIо дара бе-бе тайпаш дегIадоаладара перспективни текущни планировани, Iилман ларда тIа латташ хилар, демографически процессий, мехка регионаш экономически социальнии дегIаяхкара башхалонаш, цар экологически кхыйолеи характеристикаш теркалъяра ларда тIа мел эшача молхай препаратащен медицински техникацен нах Iалашбар чакхдаккха.

ХIара регионе кийчъе бахача наха медицински гIо дара нормативаш, унахцIено лораяра учрежденей сеть дегIайоалаяреи из дIа-юха нийсъяреи рациональни схемаш.

Бахача нахан унахцIено лораяра учрежденештен молхай средстваши медицински техникеи Iалашъеш йолча организацей балха планировани елгеи мах белгеи чакхдаккха, уж изделеш шоай ханнахьа а кхоачам хиллал а лоаттаяр хьахьокхаш долча хьокхамашка хьежжа.

Дукххача бахача наха диагностически, тохкамаш дара лакха боарам хулийталга Iалашдар духьа (компьютерни томографи, ультразвуковой, эндоскопически тохкамаш дар и. кх. дI.) шийтталагIа пятилетка чакхъялалехьа 25 диагностически центр хьае, хIаьта кхойтталагIча пятилетке — хIара республикански, краевой, областной центре.

КердагIа йола медицински технологеш сихагIа балха юкъейоалаяра, производство караерзаяра, ше санна кхы йоаца дарбан - диагностически - оборудоваши лелаяра, уж кийчъяран царга болх байтаран лакха говзал йола кадраш кийчъяра вIашагIйохка отраслешта юкъера медико - технически комплексаш.

Отраслера боахама механизм эргаьккхе тоае. чIоагIбе унахцIено лораяра органийи учрежденейи балха интенсификаци ечарен бахача наха медицински гIо делга тоадечарен цун стимулирующи лоархIам. Шеръе финансовии материальнии ресурсашта планировани яра а парех пайда эцара а дешашта йола унахцIено лораяра учрежденей кулгалхой бокъонаш.

Iалашде алапешта дIахо дифференциаци елген медицински персонала къахьегама стимулировани елген, чIоагIъе из чоалхане хиларах, балха интенсивностахи дикалахи, бухсоццаш хьахулаш дарех тийша хулга. Юкъейоалае технически, юкъерчеи лохерчеи медицински персонала болх вIаштIехьбаккхарен къахьегамах доагIар дIадаларен бригадни формаш.

Оперативни маневрированни яран тIехьатетта йиш йоала мероприятеш чакхъяхарай унахцIено лораяра органашта бокъо еннай медицински учрежденеш лелаяра хьахьежадеча ахчах 5 процент хиллал йола резерваш хьае.

УнахцIено лораелга тоадара, унахошта медицински гIо делга преемственность йолаш хилийтара, медицински документаценей учетаи унификаци яра юкъедоаладе СССР хIара гражданина «унахцIенон паспорт». Лораш мукъабаха царна йоагIаш йоацача функцеех, цар низаш бахача наха медицински гIо дарца бувзабеннача юкъарчал доаццаш болча балха тIа а дерзадеш.

Къахьегамен бытеи хьалаш тоадара, профилактически унахцIено чIоагIъярен мероприятеш чакхъяхара бола бехктокхам лакхбар духьа оттаде, производственни хьалаш дика ца хиларах ханна къахьегалургдоацаш болхлой цамогаш хилча, царна дарба дара яь расходаш предприятеша, организацеша, колхозаша унахцIенон органашта юхаметтаоттаелга. Нагахьа санна лазар кхетар производственни травмаши отравленни хиларца, транспортни органнизацей, частни наьха бехкагIа наькъашка зулам хиларца, кхачан объекташка противоэпидемически режим толхаярах отравленеши ченна хала лазари кхетарца дувзаденна дале, унахцIено лораяра органаштен учрежденештен, профсоюзни комитеташта бокъо ле унахой берзабарга дIадахар юхаметтаоттадара предприятешкара, учрежденешкара, организацешкара, частни нахагара доагIар хьадаккха.

Объединенешта, предприятешта, организацешта, колхозашта бокъо ле шоай болхлоштен дезалий членаштен кхы тIа медицински гIо дергдолаш унахцIено лораяра учрежденешца договораш увттаде. Цу тайпара гIо делга хилийта дарбан учреждене болхлойн профсоюзни комитети раьза а йолаш лора балха оттаьча нормал тIех, цунах доагIар оттаьча порядкагIа дIа а луш. ДоговорагIа хьайоагIача средстваех цхьа дакъа унахцIено лораяра учрежденей поощрительни фонде дIахьожаде.

Хила йиш йолаш лархIа договорни хьисапе дарбан учрежденешка медицински хьокхамаш теркал а деш индивидуальни заказегIа кхы тIа баъа кхача вIаштIехьбоаккхилга унахой, цар гаргарча наьха, хIаьта иштта къахьегама коллективай чотагIа.

ВЦСПС-а тIадилла социальни страховане фондах дикагIа пайда эцара де дезараш делга, лазара профилактика яран бахача наха медицински гIоделга тоадаран йолча мероприятешка дIадодача даькъа боарам дукхагIа а хулийташ.

Халкъа депутатий Советий исполкомашa чакхъяха унахцIено лораяра учрежденеш технически боахама даькъеи Iалашъяра централизаци яра йола (отоплене, водоснабжене, лифтови боахама, кхычахьа гIулакхаш дара) мероприятеш.

Паччахьалкхен санитарни тIахьожам чIоагIагIа хилийтара санитарно - эпидемиологически служба управлене перестройка чакхъяккха, цун балха нормативнии правовии лардаш эргаьха тоае. СССР граждански авиаце Министерстваи СССР машинаьккъа Министерстваи медицински служба системера санитарно-эпидемиологически станцеш дIаяха, цар функцеш, штаташ, ресурсаш СССР унахцIено лораяра Министерства система республикански, краевой, областной санитарно - эпидемиологически станцешка дIа а луш. 500 эзар сагага кхоачаш нах бахача городашка городской санитарно - эпидемиологически станцеш чIоагIъе районни яраш дIаяхара чотагIа.

Медицински аппаратура лоаттаелга, цунна монтажи ремонти елга Iалашдеш йола «Медтехника» яха республикански, краевой, областной управленеш хийца а хийце царех производственно-торгови объединенеш хьае.

1990 шу хьатIакхоачаш кийчъяь а яккха, 1995 шу хьатIакхоачаш балха юкъе а йоалае республика, края, областа унахцIено лораеча, йоккхийча больницашка, поликлиникашка, медико - санитарни частешка, диспансерашка управлени яра автоматизированни системаш (АСУ), хIаьта иштта нанали берали лорадара, бахача наха массане юкъара диспансеризаци яра, кардиологе, онкологе, медикаментозни снабжене, санитарно - эпидемиологически службе, кадрашта учет еча — отраслеи АСУ. Отрасла органашкеи учрежденешкеи вычислительни центраш вIашагIйохкилга сихде, уж технически кийчъелга Iалашде. Хьае мехка Iилма-медицински информаце цаI йола система.

* * *

Советски наьха унахцIено лораяреи чIоагIъяреи гIулакх эргадаьккха тоадар, массе а моттигашка кхоачам боллаш царна дика медицински гIо делга — партеи Советски паччахьалкхени социальни политика керттердарех цхьа дош, хано чIоагIа дIадехар да.

УнахцIено лораеча еш йола перестройка — йоккхача масштабагIа йола паччахьалкхен мероприяти, советски общества вахарера лоархIаме событи я. Перестройка процессе дIахо дегIадоаладе дезаш да даймехка медицинана карагIдаьнна дикагIа мел дар, дIаяха еза бахача наьха унахцIено лораяра гIулакх дIахо тоадара наькъ тIара духьаленаш, дукхагIа хилийта деза унахцIено лораяро социалистически общество, цун экономика дегIайоалаяра, мехка обороноспособность чIоагIъяра юкъехьош дола дакъа.

ХIара союзни автономнии республике, крае, областе, городе, районе, моттигера башхалонаш теркал а еш кийчъе бахача наьха унахцIено лораяра система эргаьккха тоаяра хьадда йола планаш.

УнахцIено лораяра перестройка яра керттера мероприятеш чакхъяха этапегIа шийтталагIча, кхойтталагIча, йийтталагIча пятилеткашка (1987—2000 шерашка).

Союзни республикай Компартей ЦК-аша, парте крайкомаша, обкомаша, горкомаша, райкомаша чIоагIде бахача наьха унахцIено лораяра гIулакха деш дола партийни кулгал, лакхбе массе а моттигашка бахача наха тIехдика медицински гIо делга Iалашдара, кадраш хьакъоастаяран дIанийсъяран, демократически юхьигаш дегIайоалаяра, коллективашка принципиальноста, творчески хьинар айдалара, балха тIа нийслу кхоачамбоапараш лоа ца луш хилара, бухсоццаш хьахулаш дараш тIехдика хилийта ловш хилара атмосфера хьаяра бола юкъхьанцарча партийни организацей, унахцIено лораяра органийи учрежденейи лоархIам а бехктокхам а. Министерствайи ведомствайи, советски органий, боахамий кулгалхой, профсоюзни, комсомольски, кхыча общественни организацей болх тIабербе халкъа унахцIено лораярцен чIоагIъярцен дувзаденна дешаш эггара хьалха къоастадара.

ХIара советски сага унахцIено тоаяр — лоархIамегIа дарех гIулакх, вай общество экономически социальнии дегIайоалаяра деш дола гуманни а хоза а де лерхIар да.

Грозненски района баьцадаараш кхедеча совхозашта юкъе йоккхагІчарех цаІ я «Юбилейный» ювахар. Тайп-тайпара да укхаза кхеду баьцадаараш: нарсаш, кабуц, кабачкеш, помидораш и кх. дІ. ТІеххьара культура керттера яр я совхозе. Цо ши бІаь гектар дІалоац. ХІанз тІатеІІа чуэцаш я из. Болх кулгашца бу. ХІаьта шиі ханнахьа а ца талхийташ а из чуэцара дукха нах эш. Совхозе болх беш болчарех кхоачам хилац. Цудухьа хІара шера помидораш чуэцара совхоза новкъостал деш вай мехка дуккхача моттигашкара студенташ хул. Укх шера, масала Красноярски политехнически Карельски педагогически институташкара 230 саг совгІа ва цу боахама кхашка болх беш. Дика вІаштІехьдаьхад цар балха а салаІара а хьалаш. Клуб, столови, спортивни площадкаш йолаш лаьрххІа хьаьчча лагере бах. Балха а цІа а машинашца кхувл. Тайп-тайпара а хьаьна а ба царна лоаттабу кхача. Шоай еча йоакхонга хьежжа къахьег студенташа. Цар тІеххоачашъю балха нормаш.

План 9,5 эзар тонн йолаш хІанзле 2050 тонн баьцаадараш дІаденнад совхозо, царех помидораш — 800 тонн. ХІаьта баьцадаараш дІадалара карарча пятилетка шин шера план Сийлахь - боккхача Октябра 70 шу дузача дийнахьа кхоачашъе дош деннад совхоза коллективо. ЛаьрхІар чакхдаккхар студенташа дергдолчох а тийша да.

СУРТА ТІА: «Юбилейный» совхозе помидораш чуэдаш боахка Красноярски политехнически института студенташ (аьрдехьара аьттехьа) Ефанова Надеждеи, Влащенко Иринеи.

Л. АБДУРЗАКОВА сурт.

Берий ахка

Дика салоІ

Пионерий ахка! Массе хана дог гІоздоаккхаш, безаме ха я из, цхьаннахьа хьо дІаюха вахавеце а. Моттаргда, малагІа, фу безам ба йІовхалагІа кхохкаеннача улицашка, цул совгІа, йовзача школен пенашта юкъе, аьнна.

Грознера № 3 йолча юкъерча школерча «Ромашка» яхача пионерски лагерерча берашка цу тайпара хаттараш дича, цар массане цхьан тайпара жоп лургда — лагере безаме а дика а я, аьнна.

Лагера начальника Карасикова Римма Юсуповнас яххача тайпара, бераша ду хала а доацаш, цар дог гІоздоаккхаш дола тайп-тайпара гІулакхаш.

Цхьа белгало я пионерски лагере балха: деш мел дар ду берий безамга хьежжа, цар хьаштаща дувзаш. Бераш кІаьддеш, дІаьхен дукхен хабараш дувцац лагере, бераш чудехка доахкадац школен коа а ловзарий цІагІа а. Боккха теркам тІабохийташ берашца болх бу халкъа, города, улица истори йовзийташ.

Дуккхача хана диџлургдоапа вІашагІнхетар хилар берий Грозненски депо къахьегамхоща, дешархошта цига бІаргаайра паровозагара яьна электровозага, кхаччалца йола тайп-тайпара техника. Депо экскурсе чакхъяккха доккха гІо дир токара Гулумян Александр Михайловича. ЗІамагІдолча берий вожати я ворхІлагІча класса дешархо Гулумян Таня. Цхьа шу гарга ха я цунна «пионер-инструктор» яха цІи енна. Лоадам боацача, хІаман пайдана йоацача материалах ю цо тайп-тайпара ловеаю хІамилгаш, шийна дукха дезача фаьлгашкара хьайицача сюжетах мозанках панош ю.

Школе «хала оамал йолаш» хинна Костенко Сергей лагере шийна дукха деза гІулакх корадаь, безамца ух «Говза кулгаш» яхача кружока занятешка. Дукха бераш шийна гонахьа гулде хайнад кружока кулгалхочоа Гулумян Таняйна. Кружок кулгалхо хинна а ца Іеш, Таня дика педагог а я.

«Сона бІаргагу дуне» яхача асфальта тІа чакхйоахача традиционни конкурсо школен хьалхашка дукха нах гулбир. ХІаьта, конкурса итогах толашагІдолчарех лаьрхІар Маняхина Лилис, Дагаев Билана, Виноградов Игора дехка сурташ.

Группе лелаеш я «Маша — аккурата» яха приз. Из лу дикагІа лостам беча палатана.

Лагера воспитатель Бельмас Ирина Леонидовна беращца цхьана Гайдара цІерагІча библиотека яха хиннай. Цига беращца «Даьхен беркат — маьхк, хий, электроэнерги лораярах латт» яхача темагІа беседа йир библиотека болхлоша.

Иштта, безамца, сапаргІата доаккхаш чакхдаьлар «Самукъане старташ» яха ловзар, «Довзий хьона фаьлгаш?» яха викторина, «Инде кІира».

Р. ДУДНИКОВА.

Иразе берал

Ахкан маьлха зІанараша сийрдаьккха латт СоагІапчара № 19 йола юкъера школа. ХІанз дешархой каникулех болаш а, гаьнаро хьахоз укхаза бераша ю гІараш.

Уж фу деш ба хьажа дагахьа дІакоадальар тхо. Ахкан оздоровительни площадка я школе болх беш. Хоза кийчдаьд бераш дийша дада цІа, шортта книжкаши ловзаргаши я игротека йолча цІагІа.

— Дийнахьа сарралца воспитатела Цыздоева Розайна тІехьадаьнна лелаш хул бераш, — яхаш дувц школерча завуча Гандалоева Совдатас. — Царна юкъе чІоагІа машар эттаб. Тайп-тайпара ловзараш, викторинаш, прогулкаш — массагІа хІама дагадох цунна.

Школе дика вІаштІехьдаьккхад берашка хан-ханнахьа хІама янйтар а. Дийнахьа кхозза кхача кийчбу царна поваро Бекова Розас.

Бакъдар ала деза, шоай цІагІа а иштта дика хургйийхьогІ берашта, аьнна хетадалар тхона цкъарчоа.

— ДоккхагІдола бераш фу деш да шун? — аьнна хаттар дир оаха завучага.

— Тха школерча физкультура хьехархочо Гандалоев Ахьмада юрта вІашагІтехай тайп-тайпара уличны командаш. Бераш ловз шахматех, футболах, волейболах. Спартакиадаш а хул юрта, — жоп делар цо. — ХІаьта иштта «Сийг» яха производственни бригада а я тха. М. Горьке цІерагІча совхоза къахьегамхошта новкъостал ду цо. ХІанз кердача дешара шера кийчо еш я № 19 йола юкъерча школа коллектив. Ремонт чакхйоалаш латт.

Л. СУЛТАНОВА.

АЬТТУВ БАЛБА!

Укх бетта вай республике хьоашалгІа баьхка ба Горьковски комеде театра артисташ. КІоарга чулоацам болаш я деррига дунен тІа цІихеза болча классикий, хІанзарча йоазонхой произведенех оттаяь цар репертуар. Тха корреспондента къамаьл хилар театра керттерча режиссераца Лерман Семен Эммануиловичаца.

— Шоай театрах лаьца дувцал тхона.

— Тха театр къона да, укх шера 40 шу мара далац цун. Шоана ма харра, театр комедийни да. Цу тайпара ши театр мара дац вай мехка. Къонача театре болх бу нах а къона ба. Тха артисташ керттерча даькъе Горьковски театральни училище яьккха ба.

— Шун репертуаре классикий а вай ханарча авторий а пьесаш я. Мишта оттаю оаш шоай репертуар?

— Театр массаза ший зритель лохаш да. Цхьабараштa Шекспира, Мольера произведенеех оттаяь пьесаш хозагІа хет, хІаьта а царга санна хьежаш хул уж вай ханарча авторий пьесашка а. Масала, Горькерча зрителаша дика тІанийцар Э. Радзинске язъь «1981 шерара спортивни сценаш» яха пьеса.

— Телевидене, кинос зрителаш театрацара хийрабаьхаб, яхаш дувц. — Фу деза зритель театре юхавоалавара?

— Театра керттера моастагІа — цІенче я. Саг балхара чувеча, аравала раьза хилац. Дика кийчъяь квартира, кулгашта кІал радиоаппаратура — сенна гІоргва из театре? ХІаьта городе цаІ е шиъ мара театр хилац. ДуккхагІча даькъе цІенна гаьна хул уж а. Сона хетачох, хІара микрорайоне ший, доккха а доацаш театр хила деза. Цу метте бахаш болча наха тоам бергболаш, шерра хила еза цун репертуар а. Цо тІаувзаргва зритель.

— Вай мехка перестройка еш латт. Театрах хьокхаеннайий из?

— Хьокхаеннай. ХІанз зритель театрах дукхагІа теша ваьннав. ТІеххьарча хана оаха увттаю актуальни чулоацам бола пьесаш. Царех цаІ я В. Приемыхова «Любимец публики» яха детектив. Массаза йола дай-берий проблема я цо ювцар. Цхьаькха да, творчески болхлошта лакхера телача указанегІа болх бе хала да, хІана аьлча, творчески болх — творчески боландаь. ХІанз дуккха аттагІа да тхона тхоай репертуар хоржаш...

— Духхьашха вий хьо тха республике?

— Вац, къона волаш хиннав со Грозне. Цецвоаккхаш хувцаеннай город укх ткъаь иттех шера. ХІаьта, сона эггара хозагІхийттар — ер керда драматически театр да.

— Мишта тІанийцар шо тха зритело?

— Бакъдар аьлча, тхо укхаза доагІаш город театральни яц, яхаш дувцар тхога. Цудухьа дика лоархІадеш дацар тхо. ХІаьта хьалхара спектакль йоалуш, оаха кхетадир из иштта доацилга. Раьза да тхо шун зрителашта, цар тхо дика тІаэцара.

— Аьттув балба шун!

— Баркал!

ДІаяздаьр Л. ЧАПАНОВА.

Редактора зам. М. М. ХАМХОЕВ.

ТЕЛЕПРОГРАММА

18 АВГУСТ

7.00 — «90 минут». Іуйрийна информационно-музыкальни программа.
8.35 — М. Горьке. «Фальшивая монета». Союза ССР Паччахьалкхен академически зІамигача театра фильм-спектакль.
10.40, 16.00, 17.35 — «Кердадараш».
16.15 — Литературни произведеней экранизаци. А. Н. Островске, «Гроза» яха драма.
17.40 — Афганистан. «Къамаш барта дигара оагІонаш». Кинопрограмма.
18.15 — Тха беш.
18.45, 23.00 — Тахан дунен тІа.
19.00 — «Са хьамсара Даьхе» яха фотоконкурс.
19.05 — Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце 70 шу дизарга. Советски Армени. Армянски телевидене программа.
21.00 — «Ха».
21.40 — Перестройка прожектор.
21.50 — Камера дуненга хьеж. «Художника позици». 15-ча дунен халкъашта юкъерча кинофестивала материалах. ДІахьу — политически обозревателa Д. Бирюкова.
23.15 — «Кантабиле» яхача вокальни квартета концерт. (Великобритани).

II ПРОГРАММА

8.00 — Іуйрийнара гимнастика.
8.20 — «Дега лазара къайленаш» яхача Іилма-довзийтара фильма премьера.
8.40 — «г. Петровск - Забайкальскера камерни хора выступлени.
9.05 — «Будильник».
9.35 — Эрсий къамаьл.
10.05 — «Инде фестиваль СССР-е». Гуджарата бежаІун ритмаш.
10.35 — «Лабиринт». Мультипликационни фильм.
10.55 — «Матрос Железняк» яхача телевизионни художественни фильма премьера. 2-гІа сери.
12.10 — Французски мотт, Іомабу 1-ра шу.
12.40 — Якутски телевидене студе программа.
13.15 — Юртара сахьат.
14.15 — Спорта хи тІарча тайпаех йола Европа чемпионат.
14.45 — «Кердадараш».
18.00 — «Кердадараш» (нохчий меттала).
18.05 — Документальни фильм. «Паччахьалкхен отношенеш».
18.50 — Дунен халкъашта юкъера обозрени (нохчий меттала).
19.05 — Мультфильм.
19.15 — «Нохч-ГІалгІайче». Информационни программа.
19.30 — «Тхо интернационалисташ». ВНР Комаромски области вошал хеттараш болча.
19.50 — «Атеист» (нохчий меттала).
20.15 — Спорта хи тІарча тайпаех йола Европа чемпионат.
21.00 — «Ха».
21.40 — Кхоана хургйолча передачай программа.
21.50 — «А. Вампилова «ДІадахача аьхкий Чукумсе» яхача пьесах оттадаь «Валентина» яха художественни фильм.
23.25 — «Кердадараш».

19 АВГУСТ

I ПРОГРАММА

7.00 — «90 минут». Информационно-музыкальни программа.
8.35 — «Приказ: доазол дегІа вала». Художественни фильм.
10.05 — «Вальса дунен тІа».
10.35, 16.00, 16.55 — «Кердадараш».
16.55 — «Перестройка: опыти проблемаши». Документальни фильмаш: «Авторитет власти и власть авторитета», «Колхозни ахча».
17.00 — «Исторе урокаш».
17.45 — «Марша йоагІийла хьо музыка».
18.30 — «Эггара хьалха — хьайга хатта». Автозил объединене болхлочун Н. М. Пятница выступлени.
18.45 — Тахан дунен тІа.
19.00 — «Резонанс». Афганистана кхерами тешами. Къамаш барта дигара политика кхоачашъярах. ДІахьу — политически обозревателa Ф. Сейфуль-Мулюкова.
20.30 — Советски илле концерт.
21.00 — «Ха».
21.40 — «Перестройка прожектор».
21.50 — «Юха а Крижевски» яхача телевизионни спектакла премьера. Автор А. Гельман.
23.50 — Останкинерча музея-Дворецера музыкальни ахка.

II ПРОГРАММА

8.00 — Іуйрийнара гимнастика.
8.20 — «Шоферски баллада». яхача телевизионни документальни фильма премьера.
9.00 — Киргизера хьайбаш доажаду даьгІенаш лораяра хетадаьча къонача Іилманхой балхах дола «Экологически дневник», «Цу хана кхай тІа буц яр». яха документальни фильмаш.
9.30 — Паччахьалкхен академически Воронежски эрсий халкъа хора концерт.
10.05 — «Валентина». Художественни фильм.
12.10 — «Персей». Мультипликационни фильм.
12.30 — Фильм — берашта. «Ясные ключи».
13.35 — Автоспорт. Дунен чемпионат. ЧССР-ра передача.
14.05 — «Кердадараш».

СИЙЛАХЬ-БОККХАЧА ОКТЯБРА 70 ШУ ДИЗАРГА

УРУС-МАРТАНОВСКИ РАЙОНА ДИ

17.45 — «Кердадараш» (нохчий меттала).
17.50 — «Перестройка эффект».
18.35 — «Урус-Мартановски района къахьегамхой гІулакхаши лланаши».
19.25 — Мультфильм.
19.35 — «Поэзе мугІараш».
19.45 — Концерт.
20.15 — Хи тІарча тайпай спортах йола Европа чемпионат.
21.00 — «Ха».
21.40 — Кхоана хургйолча передачай программа.
21.50 — «Я родом из детства». Художественни фильм.
23.15 — «Кердадараш».

20 АВГУСТ

I ПРОГРАММА

7.00 — «90 минут». Информационно-музыкальни программа.
8.35 — «Я родом из детства». Художественни фильм.
10.00 — Хьайбай дунен тІа.
11.00, 16.00, 17.00, 19.35 — «Кердадараш».
16.15 — «...Ялхайтта шу даланзен боккхагІеи».
17.05 — «Хих пайда ийбарен гонахьара Іалам лорадаьен проблемаех долча «Хина мах» яхача документальни фильма премьера. ДІадолалуш къамаьл ду яздархочо Ю. Черниченкос.
18.00 — «Дикачунга вуга наькъаш». Калинински суртий галерея.
18.25 — В. К. Блюхера кулгалдаьча итт эзар сагах йолча партизански арме кІай гвардейций тыле яьча турпалерча сейдах дола «Уж хьалхара бар» яхача цилкера «Республика хьалхара орден» яха документальни фильм.
18.45 — «Тахан дунен тІа».
19.00 — «Дунен кагирхойн».
19.40 — Экрана тІа—кинокомеди. «Цергий лора леладаь хІамаш».
21.00 — «Ха».
21.40 — «Перестройка прожектор».
21.50 — Композитора Е. Доги авторски сайре. Кишиневера передача. Перерыв йолча хана (22.45) — «Тахан дунен тІа»

II ПРОГРАММА

8.00 — Іуйрийнара гимнастика.
8.20 — Документальни фильмаш: «ВІаший ца тоамаш доаха Іамаш», «Рапо: болх вІаштІехьбаккхара проблемаш».
8.50 — Шахматни школа.
9.20 — «ТІеххьара безам...». Фильм-концерт.
10.05 — Киноафиша. ДІахьу — Э. Виторгана.
10.50 — «Виктор Васнецов. Даргалоацамаш». Телевизионни фильм.
11.20 — Испански мотт. Іомабу 2-гІа шу.
11.50 — «Хьа ца лоацалу фунтик». Мультипликационни фильм. 2-гІа сери.
12.00 — «Мой ласковый и нежный зверь». Субтитрашцара художественни фильм. «Мосфильм». «Интер — Альянс» фильм» (Малхбузен Берлин). 1978 шу.
13.45 — Зелена Гура яхача городера берий илле фестиваль. Польшера передача.
19.35 — «Кердадараш».
17.35 — «Кердадараш» (гІалгІай меттала).
17.40 — Киножурнал.
17.50 — «Депутатий гІулакхаш».
18.15 — «Сага фактор. Кабинетни стиль эшаеш».
18.45 — «УнахцІено лораеш» (нохчий меттала).
19.15 — «Нохч-ГІалгІайче». Информационни программа.
19.30 — Шоана бераш. «Радуга» яха журнал (гІалгІай меттала).
19.50 — «Бийса даькъала хийла шун бераш!». «Берий аьшна наькъа тІа гІолла никъбар».
20.05 — Футбол. СССР чемпионат. «Зенит» — «Спартак».
21.00 — «Ха».
21.40 — Кхоана хургйолча передачай программа.
21.50 — «Цхьан полкера музыканташ». Художественни фильм.
23.10 — «Кердадараш».

21 АВГУСТ

I ПРОГРАММА

7.00 — «90 минут». Информационно-музыкальни программа.
8.35 — «Цергий лора леладаь хІамаш». Художественни фильм.
9.55 — Дунен кагирхойн.
10.30, 16.00, 17.40, 20.10 — «Кердадараш».
16.10 — Экрана тІа А. Грина турпалаш. «Блистающий мир» яха художественни фильм.
17.45 — Юртбоахама знаней университет. Ветеринарни служба опыт.
18.15 — Мультипликационни фильмаш: «Лоамий» «Андриеш», «ЦІе дала ховш хиннача кІай роза яхача зизах» (Молдави).
18.45 — «Тахан дунен тІа».
19.00 — Ф. Лист. № 6 йола Венгерски рапсоди.
19.00 — «Тха тІехьале». Телеальманах.
20.15 — Тувински АССР «Саяны» яхача иллейн халхарийн Паччахьалкхен ансамбла выступлени.
21.00 — «Ха».
21.40 — «Перестройка прожектор».
21.50 — ЦТ экрана тІа хьалхара. «Гараж» яха художественни фильм.
23.50 — «Тахан дунен тІа».
23.45 — Классически стилех кІалтохаргах латтар. Дунен чемпионат. Францера передача.

II ПРОГРАММА

8.00 — Іуйрийнара гимнастика.
8.20 — «Хьайийла ни!» яхача телевизионни документальни фильма премьера. (Таллин).
8.50 — Ерриpоссийски халхара цІей. Кемеровера передача.
9.25 — «Нана Мария». Художественни фильм.
11.40 — Английски мотт. Іомабу 2-гІа шу.
12.25 — «Фильм — берашта. «Тешама мух».
13.35 — СССР халкъа артиста, композитора К. Кужамьярова авторски концерт.
15.00 — «Кердадараш».
18.00 — «Кердадараш» (нохчий меттала).
18.05 — «Дикала урокаш. Гудермесски мединструментий завод».
18.30 — «Социалистически денхараш: Мишта кхоачашду уж». (гІалгІай меттала).
19.00 — Документальни фильм.
19.15 — «Нохч - ГІалгІайче». Информационни программа.
19.30 — Мультфильм.
19.40 — «Сага фактори къахьегама овсарлен».
20.15 — Хи тІарча тайпай спортах йола Европа чемпионат.
21.00 — «Ха».
21.40 — Кхоана хургйолча передачай программа.
21.50 — Телевизионни театра хьех. Н. Лесков — «Очарованни странник». Телеспектакль. Ленинградски телевидени.
23.55 — «Кердадараш».

22 АВГУСТ

I ПРОГРАММА

7.00 — «90 минут». Информационно-музыкальни программа.
8.35 — Харьковски филармоне «Корабейники» яхача халкъа инструментий ансамбла концерт.
9.00 — «Точка зрения» яхача телевизионно-документальни фильма премьера. Кагирхой салоІам вІаштІехьбаккхарах дола фильм.
9.20 — «Сендухьен хьанеи». Берашта лаьрхІа программа.
9.50 — «Оаха са мишта Іоі». Красноярскера передача.
10.20 — «Іаьнара Малхбоале». Киножурнал.
11.10 — П. Гертель. «Тщетная предосторожность» яха Пермски хореографически училища дешархой спектакль. Пермера передача.
12.15 — «Даьхен хьамсара цІераш». Іилма-довзийтара фильм. «Фридрих Цандер».
12.30 — «БерагІеи Анфиса-гІеи», «Вераи Анфисаи цІи йоаеш ба» яха Мультипликационни фильмаш.
13.00 — «Массанена а хІарана а».
13.30 — «Летува» яхача Литовски ССР иллеи халхарен Паччахьалкхен ансамбла концерт.
14.00 — «Содружество». Телевизионни журнал.
14.30 — «Новости».
14.50 — «БІаргагушве — теша хала дар». ДІахьу — профессора С. П. Капица.
15.50 — «Могиканера тІеххьарвар» яхача мультипликационни фильма премьера (США).
16.35 — Москверча 8-ча дерригдунен халкъашта юкъерча философски конгресса герга истол. ДІахьу — СССР АН член-корреспондента И. Т. Фролова.
17.20 — ДІалоих Е. Кисина (ф.-но).
17.55 — «Радуга» яхача халкъа творчества телепрограммай дунен халкъашта юкъера фестиваль. «КІувсаш хьадар» (Афганистан).
18.20 — Сийлахь-боккхача Октябра юбилейга. «Исторе доврдоаца мугІараш». «Иду на грозу» яха художественни фильм. 1-ра, 2-гІеи сереш.
Перерыв йолча хана (19.5 — «Кердадараш».
21.00 — «Ха».
21.40 — «Перестройка прожектор».
21.50 — «Шоатта денна сайрийна». «Цкъа Сагота йоацача беша».
23.35 — «Кердадараш».
23.40 — Классически стилех кІалтохаргах латтар. Дунен чемпионат. Францера передача.

II ПРОГРАММА

8.00 — Іуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Оаз» яха телевизионни документальни фильма премьера.
8.35 — «Ритмически гимнастика».
9.05 — «Іуйрийнара почта». яха музыкальни передача.
9.35 — «Мастерской вІашагІхетар». А. П. Кибальникова творчествах дола телевизионни документальни фильм.
10.05 — «Футбольни седкъаш». Мультипликационни фильм.
10.25 — «Тха беш».
10.55 — «Принца Флоризеля приключенеш». Субтитрашца кхаь серех дола телевизионни художественни фильм. 3-гІа сери.
12.00 — «Саги Закони». Кооперативаш: «Де лаьрхІари гІулакхи» 1-ра передача.
12.30 — «Революце тІахьийхар» яха В. В. Маяковске творчествах дола фильма-монографе премьера. 3-гІа сери. «Сотстиха полпред».
14.30 — Таджикистана студенчески гІишлонхой отрядий проблемаех йола «ВІашагІхетар» яха передача.
15.30 — «Нохч-ГІалгІайчен кІира».
15.40 — ДІайодаш я II-гІа Ерригсоюзни.
16.10 — «Элегия» яха документальни фильм.
16.40 — Социалистически яхье хьалхалаттарашта лаьрхІа концерт. (гІалгІай меттала).
17.10 — Фильм.
17.15 — Баь тІара хоккей. Европа чемпионат. МаІамах. СССР сборни — Ирланда сборни. 2-гІа тайм.
17.50 — «УнахцІено».
18.35 — Реклама.
18.40 — ТелетІий. Ленинград — Бостон.
20.00 — «Бийса даькъала хийла, шун бераш!» «Самый младший дождик».
20.15 — Хи тІарча тайпай спортах йола Европа чемпионат.
21.00 — «Ха».
21.40 — Кхоана хургйолча передачай программа.
21.50 — «ЦІи ялар». Художественни фильм.
23.15 — «Кердадараш».

23 АВГУСТ

I ПРОГРАММА

7.00 — «90 минут». Информационно-музыкальни программа.
8.30 — Ритмически гимнастика.
9.15 — «Спортлото» тираж.
9.30 — «Будильник».
10.00 — «Аз гІулакх ду Советски Союза».
11.00 — «Іуйрийнара почта» яха музыкальни передача.
11.30 — «Никъберий клуб». ДІахьу — Ю. Сенкевича.
12.30 — «Юртара сахьат».
13.30 — «Музыкальни киоск».
14.00 — «УнахцІено».
14.45 — Берашта лаьрхІа фильм. «Шалопая лаьрхІа фрак».
15.55 — Спортивни разминка.
16.00 — Румыне къаман цІейга — мукъаянхиа Денга: Румыне телевидене программа.
17.00 — «Новкъост илли» яха Ерригсоюзни телевизионни конкурс. Краснодарера передача.
17.30 — Мультипликационни фильмаш: «Дика волшебник», «Завистливый горшок», «Гайдук» (Молдави).
18.00 — «Дунен халкъашта юкъера панорама».
18.45 — «Ордан-Бурдан» яхача музыкальни комеде премьера. Автораш: З., Ф., ГаджиевгІар. Перерыв йолча хана (19.45) — «Кердадараш».
21.00 — «Ха».
21.40 — «Перестройка прожектор».
21.50 — Эстонски ССР искусствай мастерийн творчески кагирхойн концерт.
23.30 — «Футбольни обозрени».
00.10 — «Кердадараш».

II ПРОГРАММА

8.00 — «Зарядка е дІаотта».
8.20 — «Цхьаьнха цхьа новелла». Телевизионни документальни фильм.
9.15 — «Эрсий къамаьл».
9.45 — Дунен музыкальни культура ганзера. Д. Шостакович. «Хьунех дола илли». Е. Долматовске стихаш.
10.30 — Камчатка телевидене студе программа.
11.45 — Хи тІарча тайпай спортах йола Европа чемпионат.
12.10 — «Саги Закони». «Кооперативаш: де лаьрхІари гІулакхи». 2-гІа передача.
12.40 — «Революце тІахьийхар» яха В. В. Маяковске творчествах дола фильма-монографе премьера. 4-гІа сери. «Сона бовз деша низ»
14.15 — «Радуга» яхача халкъа творчества телепрограммай дунен халкъашта юкъера фестиваль. «КІувсаш хьадар» (Афганистан).
14.35 — Мехка къаман театрий фестиваль. Н. Матуковске «Поединок». Я. Колос цІерагІча Белорусски паччахьалкхен драматически театра фильм-спектакль.
16.25 — Хьайбай дунен тІа.
17.25 — Дунен кагирхойн.
18.00 — «Тео Адама хьех».
19.15 — Баь тІара хоккей, Европа чемпионат — маІамах. Франци сборни — СССР сборни. 2-гІа тайм.
19.50 — «Ретро» яхача ансамбла выступлени. Краснодарера передача.
20.00 — «Бийса даькъала хийла шун, бераш!». «Ане зонтик».
20.15 — Хи тІарча тайпай спортах йола Европа чемпионат.
21.00 — «Ха».
21.40 — Кхоана хургйолча передачай программа.
21.50 — Доаьол дехьарча фильмай экран. «Кхо дийн кхо бийсен». (Румыни).
23.10 — «Кердадараш».

РАДИОПРОГРАММА

18 АВГУСТ

7.20 — «Юртара Іуйренаш».
7.35 — 7.40 — Передачай программа.
8.15 — Республикански газетий обзор.
8.30 — 9.00 — А. Шахбулатова иллеш.
9.15 — «Бехктонхама дефицит» (нохчий меттала).
9.30 — 10.00 — «Къона заманхо» (гІалгІай меттала).
16.00 — Передачай программа. Хаоттам.
16.01 — «Сийлахь-боккхача Октябра 70 шу дизарга! «Халкъа дІаденна вахар» (гІалгІай меттала).
16.16 — 17.00 — Производстве хьалхалаттарашта оттадаь концерт.
18.00 — Хоамаш.
18.30 — 18.40 — Объявлени.

УКВ ПРОГРАММА

19.00 — Вежарашка йолча республикай композиторий концерт.
19.30 — Сайрийнара ашараш.

19 АВГУСТ

7.20 — «Шура тІаетталуш я» (нохчий меттала).
7.35 — 7.40 — Передачай программа.
8.15 — Республикански газетий обзор.
8.30 — 9.00 — Нохч-ГІалгІай ашараш.
11.15 — «Болхлой уйлаш» (гІалгІай меттала).
11.30 — 12.00 — Литературни Нохч-ГІалгІайче (гІалгІай меттала).
15.15 — «Цхьан дезале».
15.35 — «Социалистически яхьа дневник».
16.00 — Передачай программа. Хаоттам.
16.01 — Дунен халкъашта юкъера обозрени (гІалгІай меттала).
16.15 — «Вахара хьисап — советски».
16.35 — Юртбоахама знаней радиошкола.
16.45 — 17.00 — Музыка.
18.00 — Хоамаш.
18.30 — 18.40 — Объявлени.

УКВ ПРОГРАММА

19.00 — Нохч-ГІалгІай музыка концерт.

20 АВГУСТ

7.20 — «Юртара вахар» (гІалгІай меттала).
7.35 — 7.40 — Передачай программа.
8.15 — Республикански газетий обзор.
8.30 — Музыка.
8.40 — 9.00 — «Ца малар — вахара хьисап».
11.15 — «Патриот» (гІалгІай меттала).
11.30 — Микрофона за Грозне гІолла.
11.50 — 12.00 — Музыка.
16.00 — Передачай программа. Хаоттам.
16.01 — 17.00 — «Халкъа творчество» яха музыкальни программа.
18.00 — Хоамаш.
радиожурнал (нохчий меттала).
18.40 — «Вахаран дийн» яха радиожурнал (нохчий меттала).
18.55 — 19.00 — Музыка.

УКВ ПРОГРАММА

19.00 — Художественни самодеятельноста доакъашхой выступлени.
19.30 — Бегашха дола иллеши халхараши.

21 АВГУСТ

7.20 — «Юртара Іуйренаш».
7.35 — 7.40 Передачай программа.
8.15 — Республикански газетий обзор.
8.30 — «Іилма—производства».
8.45 — 9.00 — «Лаьттаца безамца болх бар». Очерк (нохчий меттала).
11.15 — 12.00 — «Бес-бесара таланташ». Художественни самодеятельноста выступлени.
17.15 — Передачай программа. Хаоттам.
17.16 — «ДоттагІий оазаш».
17.31 — «ЦІе сийгаш». (гІалгІай меттала).
18.00 — Хоамаш.
18.30 — Объявлени.
18.40 — 19.00 — «Хьона, Даьхе салтечун дог» (гІалгІай меттала).

УКВ ПРОГРАММА

19.00 — Хьамсарча мехках дола иллеш.

22 АВГУСТ

7.20 — «Доакъар кийчдара — ца хаддаш терко» (нохчий меттала).
7.35 — 7.40 — Передачай программа.
8.15 — Республикански газетий обзор
8.30 — 8.45 — Реклама.
10.15 — 10.35 — РадиоладувгІархой хаттарашта жоп лу гІишлони промстройматериалийн болхлой союза обкома председатела Х. Ц. Минтуева.
11.00 — «Хьона, Даьхе салтечун дог».
11.30 — 12.00 — «Перестройка наькъагІа».
12.40 — «СалоІа минуташ» (нохчий меттала).
13.00 — 13.15 — Музыка.
15.15 — «Иллей фольклора оагІонаш» яхача циклера передача.
16.00 — «Бригадни подряд болх беш я» (нохчий меттала).
16.15 — 17.00 — «Кавказа Іуйренаш» яха радиожурнал.
18.00 — 19.00 — «Музыкальни почта».

УКВ ПРОГРАММА

19.00 — «Вальсагара вальсага». Концерт.
19.39 — Нохч-ГІалгІай халхара музыка.

23 АВГУСТ

7.15 — Республикански газетий обзор.
7.30 — Передачай программа.
7.35 — 7.40 — Объявлени.
8.25 — 9.00 — «Шоана дукхаеза ашараш».
11.20 — 12.00 — Дикачунца вІашагІнхетар. Музыкальни передача.
15.15 — 15.30 — КПСС обкома VI пленума решенеш кхоачашъяра тІехьа! «Хана хьалхашкара бехктонхам» (гІалгІай меттала).
16.00 — «Школьни глобус».
16.30 — 17.00 — «Къона смена» (нохчий меттала).
18.00 — 19.00 — «Иллеца доттагІая долчарна» хетадаь концерт.

УКВ ПРОГРАММА

19.00 — Р. Паскаева кхоачашъю лирически ашараш.
19.30 — Нохч-ГІалгІай композиторий творчествера халкъа музыка.

ХЬАМСАРА РАДИОЛАДУВГІАРХОЙ!

Нохч-ГІалгІай радио хьалхарча программа передачаш 1 сентябре денз Іуйрийна 6 сахьат 40 минут яьлча дІайолаенна 7 сахьат даллалца хургья.

Ерригсоюзни радио «Лаьттен нахи» яха передача Іуйрийна 7 сахьат 20 минот яьлча дІайолаенна 7 сахьати 40 минотий яллалца хургья.

ХЬАМСАРА НОВКЪОСТИЙ!

ДІАДОЛАДАЬД 1988 ШЕРА

«СЕРДАЛО»

ГАЗЕТ ЯЗДАЙТАЛГА

Газет язду «Союзпечата» ерригача отделенешкеи агентствашкеи, предприятешкарча, учрежденешкарча, организацешкарча общественни уполномоченнеша.

Шера газет яздайтара мах 4 соми 8 кепиги ба. Из кхо ца деш, кхоаненга дехкаш тІехьа а ца доахаш, ханнахьа «Сердало» яздайта шоашта!

ТХА АДРЕС: 364907, г. Грозный, Маяковске, ул. 92. Телефонаш: редактора — 2-45-57; редактора заместитела — 2-85-07; бехктокхама секретара — 2-84-68; отделий: партийни вахара — 2-80-12, 2-54-04; промышленностех транспортех — 2-75-81, 2-65-01; юрта боахама — 2-47-84, 2-90-66; культура — 2-64-75, 2-75-78; письмой — 2-85-64; машинописни бюро — 2-89-51; корректорске — 2-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 2-45-57; заместителя редактора — 2-85-07; ответственного секретаря — 2-84-68; отделов: партийной жизни — 2-80-12, 2-54-04; промышленности и транспорта — 2-75-81, 2-65-01; сельского хозяйства — 2-90-66, 2-47-84; культуры — 2-64-75, 2-75-78; писем — 2-85-64; машинописное бюро — 2-89-51; корректорская — 2-89-88.

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

СФ02317. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 2968.